

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Inkvizice a středověké myšlení

Inquisition and Medieval Thinking

Vedoucí práce:

Doc. ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Bc. Jakub Bělohlávek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Doc. ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za trpělivost, odborné rady a vřelou spolupráci při zpracovávání této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne

Bc. Jakub Bělohlávek

Anotace

Diplomová práce „Inkvizice a středověká společnost“ pojednává o vývoji středověkého myšlení a působení inkvizice. První část zkoumá vývoj zápasu mezi světskou a církevní mocí. Druhá část se zabývá středověkým člověkem a jeho postavením. Třetí část pojednává o rozvoji hereze ve vrcholném středověku a reakci církevních a světských elit Západu na nastalou situaci. Poslední kapitola je zaměřena na události v oblasti jižní Francie, Languedocu, monitorující tamní rozvoj hereze, podpořenou místními obyvateli a na druhé straně práci inkvizice, snažící se oblast od kacířství vyčistit.

Annotation

The thesis "The Inquisition and medieval society" examines the development of medieval thought and impact of the Inquisition. First part examines the evolution of struggle between the secular and ecclesiastical powers. The second part deals with the medieval man and his position. Third part discusses the development of heresy in medieval times with the reaction of the religious and secular elites of the West to the situation. The last chapter is focused on the events in the south of France, Languedoc, monitoring local development of heresy, supported by local residents and on the other hand, the work of the Inquisition, trying to clean up the area from heresy.

Klíčová slova

Středověk - církev - aristokracie - papežství - reforma -
kacíř - křížové výpravy - kataři - valdenští - společnost -
Languedoc.

Keywords

Medieval - church - aristocracy - papacy - reform - heretic
- crusades - Cathard - Waldenses - society - Languedoc.

Obsah

OBSAH	7
SEZNAM ZKRATEK	9
ÚVOD	10
1. PROMĚNY STŘEDOVĚKÝCH POMĚRŮ	14
1.1 Církev, stát a feudální zřízení	17
1.2 Vztah světské a církevní moci	18
1.2.1 <i>Napětí mezi dvěma právními systémy</i>	23
1.2.2 <i>Církevně právní pohled na střet duchovní a světské moci</i>	25
1.3 Církevní reformy	27
1.3.1 <i>Clunyjská reforma</i>	27
1.3.2 <i>Gregoriánská reforma</i>	28
1.4 Spor o investituru	30
2. ANTROPOLOGIE STŘEDOVĚKU	32
2.1 Tělo a tělesnost ve středověku	33
2.2 Sociální modely	34
2.3 Interdikt	36
3. SITUACE VE VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU	37
3.1 Opětovné šíření hereze na počátku vrcholného středověku	37
3.2 Křížové výpravy	40
3.2.1 <i>První křížová výprava (1096-1099)</i>	41
3.2.2 <i>Druhá křížová výprava (1147-1149)</i>	42
3.2.3 <i>Třetí křížová výprava (1189-1192)</i>	42

3.2.4 Čtvrtá křížová výprava (1202-1204)	43
3.3 Inocenc III. a jeho pokus o sjednocení	45
4. ALBIGENSKÉ KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY	50
4.1 Valdenští	51
4.1.1 Charakteristika působení valdenských.....	54
4.2 Kataři	58
4.3 Rozdíly v obou herezích	61
4.4 Tažení do Languedocu	61
4.5 Pozadí Languedocu	63
4.5.1 Politika a Inkvizice v Languedocu.....	66
4.5.2 Inkviziční působení v Languedocu.....	69
4.6 Inkviziční tresty	70
4.6.1 Liber sententiarum.....	71
4.7 Dopad na společnost	75
4.7.1 Funkce vězení.....	76
4.7.2 Užívání trestu k řízení společnosti.....	77
4.8 Perspektiva místních obyvatel	79
4.8.1 Skupinový odpor.....	83
ZÁVĚR	92
POUŽITÁ LITERATURA	95
SUMMARY	99

Seznam zkratek

aj. - a jiné

atd. - a tak dále

s. - strana

str. - strana

viz. - podívej se

tzv. - takzvané

Úvod

Středověk, historické období, které často postihuje obecně rozšířená tendence vidět jej, jako čas temna a tmářství.¹ Pravdou ovšem je, že spíše než temno, charakterizují středověk obrovské změny. Dochází k výrazné stratifikaci společnosti, v jejímž čele stojí instituce duchovní a světské moci. Na opačném konci se nachází skupiny jedinců, vytržených ze společnosti. Mezi skupinami zlodějů, kejklířů a prostitutek se ocitají rovněž kacíři. Jakým právem si zasloužili skončit na potupném dně? Proč v nich viděla církev takovou hrozbu? Jak sami heretici přistupovali ke svému pronásledování a persekucím? Jak kacíře přijímala obecná společnost? Na tyto a další otázky se budu na následujících řádcích snažit nalézt odpovědi.

Je třeba si uvědomit, že postavení jedince ve středověké společnosti, zmítané neustálým bojem světské a církevní moci o vliv ve veřejném životě, nebyl jednoduchý. Aby mohl člověk participovat v rozličných komunitách a nabývat pozitivního sociálního statutu, musel být součástí křesťanské obce. Jinými slovy, příslušnost k majoritní, katolické církvi, byla nutnou podmínkou veškeré existence.

Určitý problém nastal v souvislosti s nebývalým vzrůstem církevních pozic. Z vyššího kléru se stala vrstva zámožných pánů, v jejichž kompetenci byla správa nemalého majetku a disponování mnohými privilegii, do té doby charakteristickými spíše pro světské elity. Ruku v ruce s tím přichází nárůst kritiky na celkový, především pak morální, úpadek duchovních. Zpochybňování církevní autority přicházelo jak zevnitř této instituce, tak zvenčí. To samozřejmě nahrávalo světským autoritám, které se jali využít nastalý rozkol k upevnění a

¹ Takový postoj vidíme například v renesanci, pohrdající středověkem. V osvícenství osmnáctého století se odpor proti tomuto období dále prohloubil. Více LE GOFF, Jacques. *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum, 2014, str. 46-58.

vylepšení svých pozic. Církev pochopitelně musela na velmi nebezpečný fenomén reagovat, pokud si chtěla udržet stávající postavení.

Cílem mé práce je uceleně vykreslit situaci, v níž se ocital Západ v období vrcholného středověku a popsat postavení a funkci nové vlny herezí ve společnosti. Jako konkrétní příklad situace kacířských hnutí, církve, aristokracie a širokých mas, v pozadí vzájemných střetů a spolupráce, mi posloužily události, odehrávající se v jihofrancouzské oblasti Languedocu, v průběhu dvanáctého až čtrnáctého století.

Svému úmyslu jsem podřídil metodiku a celkové rozvržení práce. Při vytváření práce jsem využil deskriptivní metodu.

První část slouží především k uvedení do období, na které jsem se zaměřil, tedy do vrcholného středověku. Konkrétně jsem úvod vystavěl na deskripci boje o moc, mezi církví a světskou mocí. Po dějinně-právní stati následuje pojednání o církevních reformních tendencích.

Jádrem následující části je středověký člověk a společnost. Zde se zabývám středověkým pohledem na jedince, jakožto tvora duše a těla a vzájemným poměrem obou veličin, charakterizujících lidství. V závěru tohoto oddílu se nachází pojednání o problematice sociálního rozvrstvení.

Další, v pořadí třetí část, popisuje návrat heretických hnutí na dějinnou scénu. Stručně je zde rovněž zmíněn fenomén křížových výprav, jakožto církevní reakce na rozpínání bezvěrců. Závěr kapitoly je věnován jednomu z nejvýznamnějších papežů vrcholného středověku, Inocenci III. a jeho pokusům o sjednocení křesťanstva a vypořádání se s herezí.

Poslední, čtvrtá kapitola líčí události v Languedocu, oblasti vzpírající se dobové poslušnosti církvi i panovníkům. Po dějinném vykreslení událostí následuje pojednání o sociálně-politických aspektech kacířského vzdoru a působení tamní inkvizice a společenské reakce na ní.

K tématu literatury. Ohledně celkového pohledu na popisované období, ale rovněž detailního vyložení jednotlivých aspektů

společnosti a doby, výborně posloužily publikace francouzského historika a odborníka na středověk, Jacquese le Goffa. Konkrétně se jedná o díla *Středověká imaginace*, či *Kultura středověké Evropy*. Za zmínku rovněž stojí povedená publikace *Středověký člověk a jeho svět*, sestavená z prací le Goffa a jeho kolegů, zabývajících se jedincem, společenskými skupinami a jejich postavením ve středověké společnosti. K tématu církevních dějin a středověkého zápasu o moc mezi zástupci duchovní a světské instituce vyšly slušné práce Anthonyho E. Gillese *Lidé víry: příběh středověké církve* a našeho Jiřího Bílého *Trojí lid: panovníci a jejich lid v evropském středověku*.

Ohledně církevně-právní literatury jsem čerpal z knihy profesora kanonického práva Josefa Pejšky *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, poskytující komplexní obraz dané problematiky.

V souvislosti s tématem dějin středověké hereze nelze opomenout zmínit se o velmi zdařile zpracovaném díle badatele Malcolma Lamberta *Středověká hereze*. Tato obsáhlá práce podává ucelený obraz o příčinách vzniku nejvýznačnějších herezí středověku a jejich působení v dějinách. Informace jsou zde podávány v dobových souvislostech a čtenáři tak nadmíru poslouží k zorientování se v daném tématu.

Ohledně samotných kacířských skupin, konkrétně valdenských a katarů, a pojednání o nich, existuje, kromě již uvedené Lambertovi publikace, rovněž kvalitní a vyčerpávající práce českého teologa a historika Amadea Molnára *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*.

Dílo, s citelným sociologickým nádechem, jež na závěr zmíním, pochází od profesora Jamese B. Givena *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Autor přistoupil k velmi obtížně zpracovatelnému tématu, zejména kvůli možnému osobnímu zaujetí, velmi profesionálně. Nestranným způsobem líčí události v jižní Francii a snaží se, nutno dodat, že

úspěšně, postupně vyobrazit tematiku optikou všech zúčastněných.

Formálně uvedené bibliografické citace veškeré užití literatury zařazuji na konec mé práce.

1. Proměny středověkých poměrů

Abychom pochopili, jakým způsobem středověký člověk nahlížel na jednotlivé aspekty svého života, každodenního i duchovního, je potřeba se blíže zamyslet nad jeho, zpravidla odlišným chápáním jednotlivostí, které nám v dnešní době připadá často neuvěřitelné. Blíže se seznámíme zejména s fenomény, úzce souvisejícími s naším tématem.

Středověk byl dlouhou dobu považován za „období temna“, plné nevědomosti a slepého plnění životních úkonů dle předem připravených norem. Ostatně, i dnes se můžeme setkat s podobnými názory. Jeho negativní označení bylo často způsobeno snahou vymezit ho, či spíše vymezit se vůči němu, jak to ostatně vidíme na příkladu italských umělců a učenců, snažících se postavit se proti středověku, jakožto úpadku člověka a vyzdvihnout tak obrácení se k člověku a čerpání z něho.² Obdobně jako elity renesance, pohlíželi na středověk později rovněž učenci období osvícenství. Dle nich byl v „době temnot“ scholastikou umrtven vliv učení klasické antické filosofie. Pravdou ovšem je, že údajně opomíjené antické hodnoty měly silný vliv při kultivaci myšlení středověku, což se definitivně potvrzuje u sv. Augustýna, který v sobě skloubil řecko-římské myšlení a vsadil ho do rámce učení středověku. Taktéž výhrady proti středověku, jakožto době, ve které došlo k útlumu rozumu, jsou zcela neopodstatněné. Z myšlenek tehdejších velikánů³ je jasně patrný silný příklon k rozumu, definujícího nás jakožto člověka. Na druhou stranu, opírání se o racionalitu mělo spíše teoretický charakter, výrazně formující praxi právě až s nástupem renesance.⁴

Myšlení a život člověka žijícího ve středověku velkou měrou formovala křesťanská víra, potažmo tedy církev, její

² Srovnej LE GOFF, Jacques. *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum, 2014, str. 18-19.

³ Jedná se především o již zmíněného sv. Augustýna, dále Boëthia, Alberta Velikého a jeho žáka Tomáše Akvinského.

⁴ Tamtéž str. 46-52.

představitelka. V souvislosti se sílicím církevním vlivem je nutno uvést, že k její moci přispěla podstatnou měrou christianizace severu a východu Evropy, nabývající na síle především koncem desátého a začátkem jedenáctého století. Se stále výraznější expanzí křesťanského světa nepřicházela pouze nová víra, ale i rozvoj v oblasti zemědělství, obchodu, ekonomiky a celkové životní úrovně obyvatel, s čímž souvisel i mohutný rozvoj měst. Právě města byla zprvu centra nově šířeného náboženství, které se z nich rozšiřovalo do širokého okolí.⁵

Na, do té doby, nebývalý a masivní rozvoj prosperity většiny křesťanského světa, kdy se stále silněji nabízela lákavá možnost bohatství a tedy usilování o něj, kdy se nabývání světských statků zdálo být zajímavější alternativa vedle usilování o bohatství duchovní, reagovala církev hlásáním obrany chudoby. Apel církve nezůstal bez odezvy. Stále více byl slyšet hlas po návratu k prostému způsobu života, tak jak nabádají evangelia, prosazovala se řehole sv. Augustýna což, mimo jiné, vedlo ke vzniku mnohých mnišských řádů. Nově vzniklé řády se často potýkaly s nevolí ze stran řádu starších, již zavedených. Nastalý názorový střet příkladně ilustruje polemika mezi clunyjským opatem Petrem Ctihodným a sv. Bernardem, opatem z Clairvaux. Šlo o spor mezi spiritualitou a mysticismem, mezi uctíváním Boha v rámci bohoslužeb a oslavováním Boha v modlitbě a fyzické práci, mezi cílením na krásu, skvělost a bohatost⁶ chrámů a rouch, velkolepost obřadů a prostoru kostelů, oděvu i slavení liturgie. Samotnou personifikací lidských obav, rodících se z příliš rychlého vývoje, byli mnozí poustevníci, často bez duchovního vzdělání, avšak kypící touhou po návratu k prostému životu a demonstrující svou cestu především způsobem, jakým žili. Ve společnosti se pak těšili veliké úctě a oblibě.

⁵ LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, str. 103-120.

⁶ Ve smyslu mnohotvárnosti výzdoby.

Církev opět na nastalou situaci reagovala, a sice zakládáním nových, tzv. žebravých řádů, které měly být jakousi alternativou k jednotlivým mimocírkevním snahám o návrat k životu v původním smyslu, jaký hlásá Písmo. Avšak obratná církevní taktika, vedoucí k získání monopolu i v oblasti dílčího odklonu od většinového proudu se setkala s těžkostmi a částečným selháním. Konkrétně šlo o případ Pierra Valda a jeho stoupenců, zvaných Chudí lyonští,⁷ kteří roku 1207, po ostré církevní kritice a následném rozkolu, z církve vystupují. Další případ se týká Františka z Assisi a jeho druhů, zvaných „bratříčků“, kteří rovněž zvolili cestu života v pokoře a odříkání. Avšak římská kurie a biskupové chtěli mít Františkovo společenství institucionalizované pod samotnou církví, kde by podléhalo určené řeholi a prakticky by se z nich stal další z mnišských řádů. František, pevně stojící za svým ideálem, ale zároveň poslušný církvi, umožnil své společenství transformovat do řádu, ale sám z něj vystoupil.

V pomyslném protikladu, alespoň zpočátku, stál zakladatel řádu dominikánů, Domingo de Guzmán, jenž souhlasil s udělením řehole pro své společenství, tvořící několik kazatelů. Toužil totiž, svým vlastním příkladným životem, přivést zpět ty, kteří se ocitli na scestí duchovního života, tedy kacíře. Guzmánovi šlo rovněž o přesunutí center klášterů a mnišského života z pustin zpět do společnosti, konkrétně tedy měst. Zde často obsazovali důležitá místa v universitních sborech a tím dále rozšiřovali svou působnost, svůj vliv.

Mohlo by se sice zdát, že církevní moc a kontrola v stále sílicím křesťanském světě rostla, nicméně ve srovnání s obdobím raného středověku její vliv relativně slábla. Řády, patřící mezi tzv. žebravé, postupně ztrácely přívržence. Jejich způsob obživy, postavený, v podstatě na úkor druhých, což byla nová optika pohledu, přestával zapadat do dobového konceptu dělby práce. K sílicímu odporu lidu přispěla,

⁷ Známí spíše pod přízviskem, jenž se jim později dostane, tedy Valdenští.

především v případě dominikánů, aktivní účastenství na inkvizičních raziích.⁸

Zaznamenané případy kacířství, které inkvizice později pronásledovala a potírala, probíhaly již mnohem dříve před založením oné slavné instituce. „Roku 1022 jsou v Orleánsu zažehnuty první hranice určené kacířům.“⁹ Stále se však jednalo o události veskrze lokální úrovně. Církev v takových případech zpravidla neměla problém nastalou situaci rychle uklidnit a vyřešit, především právě díky úzké spolupráci s místními panovníky, tedy zástupci světské moci. Ti církev velmi rádi podporovali, jednalo se totiž o oboustranně výhodnou spolupráci. Církev se těšila ochraně a mnohým privilegiím od světské moci, která nad ní ale měla faktickou převahu.¹⁰ Brzy však došlo k vzednutí moci duchovních stavů.

Z ryze lokálních hnutí se však postupem času stávají hnutí masová. Ta se pak sdružovala do podobné organizační struktury, jakou měla církev. Ze všech se mezi lidmi nejvíce prosadilo společenství katarů, valdenských či joachimistů. Zde už snaha o jejich potlačení smířčí cestou selhávala, na řadu tedy, proti odpůrcům „pravé“ víry, přišla vojenská tažení, následovaná zřízením již zmíněné inkvizice.

1.1 Církev, stát a feudální zřízení

Francouzský historik Jacques Le Goff přichází s hypotézou, že masová kacířská hnutí, působící ve dvanáctém a třináctém století, útočila především na feudální systém, charakteristické zřízení vrcholného středověku. Problém ilustruje na problematice rozvoje měst rovnostářským způsobem, kde jsou si téměř všichni rovni, naproti tomu uvádí princip

⁸ Srovnej LE GOFF, tamtéž, str. 125-132.

⁹ Tamtéž str. 132.

¹⁰ Více o problematice viz BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid: panovníci a jejich lid v evropském středověku*. Praha: Libri, 2000.

rozdělení moci dle feudálního vzorce, kde jsou jedni podřizeni druhým, rozumějme nižší poslušni vyšším. Právě proti znatelné nerovnosti ve společnosti mnohé heretické proudy té doby brojily.

Feudalismus, se svými kořeny sahající do dob panování císaře Karla Velikého, nemělo v Evropě jednotnou podobu, ani kontinuální vývoj. K největšímu rozvoji došlo na území Francie a Německa, naopak v zemích jižní Evropy, Itálii a Španělsku, se systém tolik neprosadil. V jednotlivých zemích nabyl feudalismus více či méně odlišných kontur, s ohledem k povaze místa, kde se realizoval. Dá se tedy mluvit o jakýchsi „feudálních typech“.

Podstatný problém u feudálního zřízení, z hlediska politického, je značné roztržité moci mezi jednotlivé, často od sebe separované jednotky. Situace se stávala ještě více nepřehlednou, především kvůli mnohosti mocenských struktur a jejich vzájemné provázanosti, kdy bylo, pro obyčejného člověka, skoro nemožné se v systému vyznat. Takový stav věcí mohl vést jedině k chaosu a zmatečnému jednání, což se také ukáže v mnohých nepřehledných soudních sporech, častému středověkému fenoménu.¹¹

1.2 Vztah světské a církevní moci

Bylo by bláhové domnívat se, že celý křesťanský svět, nabývající právě ve středověku, především v jeho první polovině, na síle a velikosti, bude mít ve své moci, jak by se z názvu mohlo zdát, pouze církve. V podstatě od počátku se jednalo o kooperaci dvou sil, tedy světské a duchovní a jejich zástupců, císaře a papeže. Avšak nešlo o spolupráci a partnerství rovnocenné, pomyslný jazýček vah moci stál pokaždé o trochu výše buď pro jednu, či druhou stranu.

¹¹ Srovnej LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, str. 133-139.

Po pádu Západořímské říše docházelo na území Itálie k mocenským rozepřím. Nejednotnost tohoto území lze nejlépe ilustrovat na faktu, že v té době se zde prakticky nacházela tři hlavní města- Pavia, město na severu Itálie, v němž sídlil lombardský král, Ravenna, sídlo císařského legáta Byzantské říše a konečně Řím, s rezidencí papeže. Nastalého napětí chtěli využít právě lombardští ke sjednocení moci, čemuž však zabránil, obratným politickým jednáním, papež Řehoř Veliký, v jehož osobě se skloubily kvality duchovní i státnické. Lombardský pokus totiž odvrátil spojenectvím s Cařihradem, které mu fakticky umožnilo spolupráci s byzantskými vojenskými složkami a jmenování místodržitele Východořímské říše v Itálii. Spojenectví mezi Římem a Byzancí však nemělo hluboké kořeny a tedy rovněž dlouhého trvání. Především teologické spory vedly k postupnému rozkolu obou táborů. Narůstající konflikt zářně demonstruje zadržení papeže Martina I., jehož císařský legát nechal dopravit do Byzance, kde papež později umřel v tamním vězení. Avšak ani Řím nezahálel, jak je patrné na případě císaře Lva III., který neváhal vybírat daně i na území, patřící pod papežskou správu a o několik let později, během právě vypuknuvších bojů o obrazoborectví, byl papežem Řehořem III. exkomunikován.

Vývoj událostí v následujících letech, kdy se spor mezi Byzancí a papeži vyostřoval, podnítil lombardské k aktivitám, vedoucím k upevnění moci. V tu chvíli se karta obrátila a papežský Řím musel opět hledat oporu a zastání. Cařihrad, vzhledem k předcházejícím rozporům teologickým i mocenským, nadále nepřicházel v úvahu, a tak se papež Štěpán II. roku 753 vydal hledat spojence do Francké říše, konkrétně u krále Pipina III. Krátkého. Ten žádost o pomoc vyslyšel, jeho vojska porazila Lombardské, dobila Itálii a papeži věnoval území ve střední Itálii, což vedlo ke vzniku tzv. papežského státu. Darovací akt proběhl na základě listiny, známé jako *Pipinova donace*. Frankové se tedy oficiálně stali novými římskými protektory, což nesla s nelibostí zejména Byzanc. Ačkoliv

Pipin a jeho říše již přijali křesťanství, Východ na ně stále pohlížel jako na barbarů, kterým tudíž nenáleželo právo darovat půdu, byť již zaniklé, římské říše. Vrcholem odcizení Západu a Východu byl rok 800, kdy papež Lev III. korunoval Pipinova syna Karla římským císařem, čímž v podstatě došlo k obnovení říše, jakožto *Imperium Romanum*, Římské říše. Ačkoliv vedly zmíněné kroky ke stabilizaci, byly vykoupnou faktickým omezením světské moci papežů. Zde lze pozorovat počátek bojů o moc mezi světskou a církevní mocí, přetrvávající celý středověk.¹²

V osobě Karla Velikého našla církev velmi horlivého a upřímného zastávce církve, který se postaral o ekonomický vzrůst papežského státu.¹³ Americký historik Gilles si všímá podobnosti mezi pojetím světské a církevní moci u císařů Karla Velikého a Konstantina. Oba dva své pravomoci rozšířili nad rámec čisté ochrany církve, kdy se pokládali za její vůdce, kteří mají dozorčí právo při profánních, ale i sakrálních záležitostech. Církev se tak fakticky opět ocitla pod nadvládou císaře, tedy moci světské. Karel, se stejnou nesmlouvavostí, postupoval i v otázkách christianizace okolí své říše. Své sousedy, často mečem, přinutil přijmout stejné náboženství, jaké vyznával on sám a jaké by, dle něj, měly převzít všechny národy. K efektivnějšímu předávání křesťanského dogmatu mělo sloužit výrazné rozšíření vzdělanosti, především tedy té duchovní. Učenost měla v kněžích rovněž vzbudit mravnost, která v té době byla u kléru značně pokleslá. Jednalo se především o kupčení s duchovními úřady a mnohoženství. Jelikož Karel Veliký vložil do biskupských úřadů značnou moc, stávalo se, že duchovní svůj titul prodal, či předal potomkovi. Četné majetky, manželství a početné rodiny kléru rovněž rozkládaly společnost, neboť ten

¹² Srovnej GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 21-24.

¹³ <<http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/einhard.asp>> [cit. 2016-02-16]

který duchovní, zatížen rodinnými či majetkovými povinnostmi, často nedbal, či zanedbával své duchovní poslání.¹⁴

Vzhledem k výše popsaným skutečnostem musela neudržitelná situace nutně vyústit k reformaci, již také provedl Karlův syn, Ludvík Pobožný.

Ludvík tedy ustanovil státní biskupy, jejichž úkolem bylo jezdit na inspekční cesty po celé říši, za účelem zjištění stavu života kléru a jeho farností. Když zjistil, v jak tristním stavu se situace nachází, neváhal zajistit kněžím alespoň základní gramotnost a podporu duchovních ze státních rezerv. Ačkoliv i za vlády Ludvíka trvala podřízenost církve státu, přislíbil císař papeži autonomii v papežském státě a volnost při jeho volbě. Faktické vymanění se z císařské moci ale dokázal až papež Mikuláš I., který jednak bojkotoval legitimitu rozvodu Lothara II., Ludvíkova vnuka¹⁵ a také získal kontrolu nad Remešskou arcidiecézí, jež spadala pod říšskou správu, když přiměl tamního arcibiskupa Hinkmara k odstoupení. Nicméně, Mikulášovi pomyslné vítězné bitvy nedosahovaly velikosti války o moc, která se i nadále vlekla dál.

V té době již ovšem došlo k první fázi rozpadu Franské říše, což spočívalo v rozhodnutí Ludvíka Pobožného, který rozdělil říši mezi své syny, čímž chtěl zamezit dalšímu rozpadu. Kalkuloval s předpokladem, že decentralizace moci v budoucnu pomůže udržet pospolitost, byť částečně rozdělené říše.

Jak ovšem víme, Ludvíkův předpoklad nevyšel podle plánu a jednotlivá území se v průběhu devátého a desátého století vymanila z franské nadvlády a získala samostatnost.¹⁶

Jedním z nově se osamostatněných území bylo i Sasko, kde se roku 936 stává Ota I. tamním králem a roku 962 se, rukou papeže Jana XII. stává rovněž novým císařem, tentokrát

¹⁴ Srovnej GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 34-36.

¹⁵ Více na <<http://www.britannica.com/biography/Lothar-II-king-of-Lotharingia>> [cit. 2016-02-16]

¹⁶ Srovnej GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 36-40.

německého původu.¹⁷ I za nového císaře existovaly, ba dokonce sílily snahy o světskou nadvládu nad církevní mocí. Ota I. sice významně rozšířil území papežského státu, ale zároveň důrazně proklamoval svůj nárok na vedení a ochrany církve i císařství.

Papeži se sílící panovníkovi nároky nezamlouvaly, a proto se rozhodl postavit se mu na odpor, k čemuž mu měla dopomoci spolupráce s italskou šlechtou. Ota však revoltu rázně potlačil, svrhl Jana XIII. a na jeho místo dosadil svého člověka, Lva VIII. Následoval čas mocenských intrik, kdy docházelo i k vzájemné eliminaci papežských kandidátů mezi sebou. Ota II. mezitím, vinou úmrtí, opustil císařský stolec a jeho místo přebral syn Ota III. Etapa světské převahy i nadále přetrvávala, důkazem čehož byla i nová volba papeže Řehoře V., císařova pravnuka. Ovšem pontifikát nového římského biskupa trval pouhé tři roky, následované revoltou italské aristokracie, jež na papežský stolec dosadila svého kandidáta, Jana XVI. Císař tuto opovážlivost krutě ztrestal, když nechal nebohého Jana zmučit a veřejně potupit. Podřízenost církve světské moci tak, co do negativního smyslu slova, nabyla zcela jiných rozměrů. Císař se dokonce jal řídit církev přímo z Říma. Na druhou stranu ponechal vyššímu kléru, biskupům a opatům, relativně volnou ruku při vykonávání jejich služby. Kněžské manželství a hromadění majetku bylo opět netabuizováno. Otův chytrý tah, po vzoru svých předchůdců, sice výrazně omezil moc papežů, na druhé straně četnými ústupky si udržel přízeň kléru. Fakticky však zastoupil místo papeže a řízení církve leželo zcela v jeho rukou. Ačkoliv se papežové opět pokoušeli o získání světské podpory, která by jim pomohla vymanit se z císařské nadvlády, veškeré snahy

¹⁷ Nová tradice císařů s německými kořeny vydrží až do roku 1806, kdy abdikoval František II., poslední německý císař. Více <<http://www.britannica.com/biography/Francis-II-Holy-Roman-emperor>> [cit. 2016-02-17]

tímto směrem končily fiaskem, jelikož i potenciálním světským spojencům šlo primárně o participaci na papežské moci. Reálnou se situace také stala nedlouho po smrti Oty, kdy moc v papežském státě převzaly místní šlechtické rody.

Daný stav nadvlády italských rodů byl paradoxně v momentu, kdy stolec ovládl rod hrabat z Tusculum, ku prospěchu věci. Jeden z řad tusculských, Teofylakt, totiž usedl na papežský stolec jako Benedikt VIII. Ten dokázal s císařem Jindřichem II.¹⁸ vyjednat papežskou nezávislost v Římě, kde následně konsolidoval svou moc a pozornost obrátil k reformě církve, především znovuzavedením celibátu, což mělo vliv i na ekonomickou stránku problému majetkového hospodaření kléru. Papež si byl vědom, že drobení církevního majetku mezi široké rodiny duchovních vede pouze k oslabování církve jako celku. Zákaz zakládání rodin a plození potomstva měl zmíněnému neduhu zabránit.

V Itálii ovšem opět docházelo k mocenským rozmíškám mezi několika místními rody, kdy si každý z nich chtěl dosadit do papežského úřadu svého kandidáta. Spory rázně ukončil až císař Jindřich III., sesadivší všechny, šlechtici navrhované kandidáty a namísto nich jmenoval papežem svého člověka, Klementa II. Opět se tedy volby hlavy církve přenesly výhradně do rukou císařů.

1.2.1 Napětí mezi dvěma právními systémy

K dokreslení dějinné situace a úplnému pochopení důvodů tak velkého napětí mezi světskou a církevní mocí poslouží krátký exkurz do problematiky odlišného pojetí právních systémů římského a germánského.

Za dob franckých panovníků, tedy karolinské dynastie, fungovalo církevní právo na bázi koexistence výkonu jisté pozice a vlastnictvím majetku. Církevní nemovitosti

¹⁸ bratranec Oty III.

nevlastnila automaticky církev, nýbrž ten, jehož byla půda, na kteréžto konkrétní budova stála. Tedy, povaha takových nemovitostí byla nejprve soukromoprávní podstaty, tedy vlastní příslušné osobě a až potom povahy náboženské. Majitel půdy se tedy o nemovitost řádně staral, případný zisk z ní rovněž náležel jemu a on také vyplácel duchovní, zde působící. Celá jednotka spadala pod říšskou správu, vlastník byl tedy odpovědný císaři. Základ právního vztahu tudíž tkvěl v majetkovém vlastnictví. Zmíněný právní systém zastávali rovněž germánští císaři.

Církevní kanonické právo naproti tomu chápalo podstatu církevně-právních vztahů v titulu příslušného klerika, tedy v hodnosti biskupské, kněžské, atd. samé, nikoliv ve vlastnictví majetku, tak jako ji interpretovala světská moc. Hlavní problém tedy tkvěl ve střetu pojetí základu právních vztahů, v problematice rozdílných hodnot dvou tezí: statků sloužících knězi, či kněze sloužícího statkům.

Ve městech vedli biskupové jak nemovitosti, tak úřad kapituly, tedy sboru kanovníků, čímž se těšili relativně vysoké míře nezávislosti na světské moci. Ačkoliv jednotliví vlastníci ponechávali místním biskupům volnou ruku nad správou jejich nemovitostí, čímž opět dopomohli k větší samostatnosti církve, vlastní právo volby biskupa si zpravidla ponechávali.

Feudalismus se tedy bytostně týkal rovněž duchovních. Nejlépe vztah duchovních a majitelů území a nemovitostí vyjadřuje investitura.

Jak jsme uvedli výše, v průběhu desátého a jedenáctého století převládala moc císaře nad tou papežskou, tedy majetkové pojetí práva nad tím institucionálním. Obřad, sloužící k uvedení příslušného biskupa do úřadu v místě jeho následovného působení, byl nazýván též termínem investitura. Místní biskup významnou měrou podléhal vůli svého pána, majitele pozemků a nemovitostí. Duchovenstvo se, vyjma papeže, fakticky stalo leníky světských stavů.

Další vývoj událostí nutně vedl k odcizení církevních hodnostářů mimo blízký vliv papeže, a naopak silnějšímu přilnutí k moci světské.¹⁹

Církev ovšem stupňující se vnitřní pnutí, které by nakonec pravděpodobně vedlo k rozkolu, následovaného dílčími střety o moc, počala řešit formou pokusů o rozvrh dílčích systematických změn, vedoucích k obrodě církve jako celku.

Jádro problému tedy tkvělo zejména v podřízenosti většiny duchovních záležitostí církve světské moci. Do té doby, kdy zmíněné podřízení trvalo, nemohlo plně dojít k potlačení, či zastavení stále silnějšího církevního úpadku.

1.2.2 Církevně právní pohled na střet duchovní a světské moci

Musíme si uvědomit, že v římské říši se církvi, v prosazování se do jejích hlavních struktur, nedařilo zdaleka tak snadno, jak by se na první pohled mohlo zdát. Vzpomínka na minulý pohanský kult byla ještě příliš živá, než aby byla zcela zapomenuta a nemohla tak ovlivňovat přístup říše k přijetí nové alternativy.

Avšak po rozpadu říše vstupovala do hry rozdělená území, ovládaná jednotlivými národy. Nová situace zřejmě napomohla církvi k dalšímu, tentokrát úspěšnému pokusu o využití svého plného potenciálu. Postupně se tedy, v průběhu středověku, stala církev hlavním zdrojem kulturního, duchovního obohacení a částí i mocenské síly. Dá se tvrdit, že na úsvitu tohoto dějinného období měla církev před světskou mocí dokonce navrch. Páni svých území především dbali na základní úkony, sloužící, ve spravované oblasti, ke správnému chodu. Církev, tím, že se stala monopolem v oblasti středověkého vzdělávání, mohla, ze svých řad, rekrutovat učence, schopné ucházet se o důležité posty ve světském prostředí. Tím rostla její moc.

¹⁹ Srovnej GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 63-69.

Církevní právo se v podstatě stalo stejně závazné pro duchovní i laiky. Příkladem absolutního podřízení všeho církvi a jejímu aparátu, byly křížové výpravy. Představitelka duchovní moci úspěšně a naplno pronikla do světské sféry. Vedle právního systému vybírala daně, starala se o nemalý objem majetku, soudila, atd. Je tedy nasnadě mluvit o jednotné křesťanské společnosti, nikolivěk o dvou, separátně oddělených mocích, které, bezpečně izolované ve svých stanovených mezích, usilují o moc toho druhého.

Avšak církev, obtěžkána mnohými světskými břemeny, výrazně se odklonila od svého původního duchovního poslání. Značnou mocí, připomeňme franckou říši, disponoval především vyšší klér, zejména pak biskupové. Ti se pasovali do role zemských pánů a panovníkových leníků, což bylo hrubě v protikladu s duchovní službou, mající zastávat. Na biskupský stolec tak usedali osoby, zejména politicky zběhlí a s potenciálem k bezproblémovému zastávání světských pozic.

Duchovní život jak řadových věřících, tak především zpustlého kléru, značně upadl, z čehož pramenily mnohé rozepře. Navíc, kvůli režimu vlastnických kostelů byli duchovní na světské moci ještě více závislí.

Vrcholem, avšak stále poměrně nedokonalým, v idealizované představě jednotné křesťanské společnosti, byl pontifikát papeže Inocence III. V celém vrcholném středověku obecně panovala představa, že církev má předností právo před státem. Biblickou terminologií řečeno, že se církev měla, jako otec k synu. Velice výsadním právem, v tomto kontextu, byla papežova možnost sesadit panovníka. Argumentace této duchovní výsady se opírala o skutečnost, že jedinec, byť vysokého postavení a urozeného původu, na nějž byla uvalena klatba, nebyl nadále s to vykonávat svůj úřad a nadto mohl být stíhán za herezi, pokud se po dobu jednoho roku nesnažil docílit s církvi aktu smíření.

K lepší udržitelnosti ideálu jednotné křesťanské společnosti měla přispívat i obnovená římská říše. Císařův primární úkol

tkvěl v ochraně církve. Avšak, společnost se počala otrásat ostrými polemikami z obou stran táborů, které na jedné straně agitovaly pro císařskou veličinu, které mají náležet všechny statky a ona sama měla být vnímána z pozice císařství staré říše. Na straně druhé se vehementně šířily názory, zastávající absolutní svrchovanost papeže, jenž rozhoduje o bytí a nebytí světských pánů.²⁰

1.3 Církevní reformy

Vedle hněvivých hlasů, ať už z církevní či světské strany, volajících po větší míře mocenské a majetkové nezávislosti, se stále častěji ozývaly rovněž pobídky ke změně, obrodě církve.

1.3.1 Clunyjská reforma

První případy apelů s reformním nádechem pocházely z útrob klášterů. Centrem nastalé reformy, trvající v období desátého až dvanáctého století, se stalo Cluny, klášter a opatství ve střední Francii. Význačnost kláštera spočívala už ve výsadě, kdy Cluny sice podléhalo vlastnickému právu světskému, ale zakladatel kláštera, vévoda Vilém I. Akvitánský, klausulí zaručil přímé podléhání opatství autoritě papeže.²¹ Význačnost Clunyjské reformy tkvěla především v převedení značného množství opatství z moci světských vlastníků pod papežskou kontrolu, čímž reálně posílila jeho moc.

Kvůli značnému morálnímu úpadku církve vznikaly rovněž v této době skupiny, sdružující se, zpravidla laiky, do obcí, na protest proti pokleskům mnohých duchovních. Skupiny se vyznačovaly především odporem k církevním svátostem, zejména pak k manželství. Příležitostně rovněž podnikaly útoky na kostely, které plenily.

²⁰ PEJŠKA, Josef. *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*. Svazek 1, Ústavní právo církevní. Obořiště: nákl. vlastním, 1932. str. 214-220.

²¹ Více o Clunyjské reformě viz. *Cluny a ostatní středověké mnišské reformy*. Praha: Čeští benediktini, 1998. Benediktinské sešity.

1.3.2 Gregoriánská reforma

Určitým předělem se stala smrt papeže Silvestra II.²² Následující období se pro církev nevyvíjelo nikterak pozitivně, dostávala se totiž pod faktický vliv světské moci. Změna přichází v osobě papeže Řehoře VII.²³, jenž dal svými podněty k obnově a rekonstrukci církve impuls k tzv. Gregoriánské reformě, dlouhotrvající a komplexní obnově církve, jakožto duchovní instituce.²⁴

Počátky reformy však spadají do období dřívějšího, kdy na papežském stolci seděl Klement II.²⁵, papež německého původu. Společně s císařem Jindřichem III., který stál za jmenováním Klementa do úřadu římského biskupa, se zasloužili o odsouzení svatokupectví, když svolali Sutrijskou synodu, na níž bylo obchodování s církevními hodnostmi veřejně zavrženo. Nicméně žádné praktické postihy za simonii zde nebyly odsouhlaseny. Jednalo se tudíž o jakýsi podklad pro samotnou budoucí reformu. Pokračovatelem reformních snah byl Lev IX.²⁶, který prakticky začal, ve všech aspektech, náročnou cestu k obnově papežského majestátu. Umožnil šlechtickým rodům působícím v Římě fakticky odsouhlasit jeho jmenování na římský stolec. Z jeho sboru úzkých spolupracovníků, který byl tvořen okruhem významných a nadějných biskupů, později vzniklo kardinálské kolegium. Právě se svých sborem Lev cestoval po celé Říši ve snaze přiblížit autoritu papeže více běžnému lidu a tím obnovit důvěru širokého křesťanstva v římský úřad a potažmo i celou církev. Ve vnitřních záležitostech postupoval Lev s podobnou razancí, kdy nechal obnovit kněžský celibát a

²² Umírá r. 1003. Spolu s císařem Otou III. měl v úmyslu obnovit svatou říši Římskou, kde by se o moc dělil právě papež s císařem. Než byl plán realizován, oba dva zahynuli.

²³ Jeho pontifikát trval od r. 1073 do jeho smrti, tedy r. 1085.

²⁴ LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, str. 139-142.

²⁵ Papežem od r. 1046 do 1047.

²⁶ Pontifikát (1049-1054).

rovněž volal po pokání a znovuvysvěcení těch duchovních, kteří získali svůj úřad právě koupí.

Nástupcem Lva se stal další papež německého původu, Viktor II.²⁷ I za nového římského biskupa, jenž byl pozitivně nakloněn reformnímu myšlení, pokračovaly snahy o obnovu církve. Rovněž Viktor svolával množství synod, na kterých ale nebyl účasten osobně, nýbrž v zastoupení svých legátů. A právě jedním z papežových vyslanců byl Hildebrand, budoucí papež a hlavní persona církevní reformace, Řehoř VII.

Nový papež přišel do velice příhodného prostředí. Nejenže mu podhoubí pro církevní obnovu přichystali výše zmínění předchůdci, ale rovněž smrt císaře Jindřicha III.²⁸, jehož syn a potažmo nástupce Jindřich IV. vlivem velmi nízkého věku byl v poručnictví vévody Godfreye, blízkého Řehořova přívržence, poskytla novému papeži lepší prostor k manévrování. Je nutno rovněž pohovořit o papežově mnišské minulosti. Řehoř, tedy Hyldebrand prošel jako mnich právě klášterem v Cluny, což neopomíjel náležitě využít, kdy, právě na tuto svou minulost často odkazoval a úzce spolupracoval s clunyjskými mnichy při uplatňování reformních kroků. A právě v jisté míře suverenity církve nad světskou mocí viděl Řehoř opěrný bod pro celou svou reformu.

Opět tedy byl vznesen nárok na církevní svrchovanost. Papež vycházel ve svém konceptu ze starého usu linie sv. Petra, kde každý další zvolený papež je zároveň Petrovým pokračovatelem. Své teoretické reformní požadavky sepisoval do *Dictatus papae*, tedy papežských diktátů. Konkrétně šlo tedy o suverenitu církve, obnovený celibát, zrušení kněžského svěcení, které si jeho nositel koupil a v neposlední řadě primát papeže, umožňující mu „ aby „svazoval a rozvazoval“ nejen duchovní záležitosti ale i světské. Velkolepým způsobem si přivlastnil pravomoc sesazovat světské vladaře a osvobozovat jejich

²⁷ Papežem 1055-1057.

²⁸ Skonal r. 1056.

poddané od jejich feudálních přísah věrnosti. " ²⁹ Řehoř ve svých prohlášeních šel ještě dále, když v r. 1078, ve svém prohlášení, prakticky popřel možnost, aby mohl „pouhý“ laik provádět investituru biskupů.

1.4 Spor o investituru

Tímto odvážným papežovým krokem začíná spor o laickou investituru. Pro pochopení jeho příčin je potřeba blíže se zaměřit na události předchozích let.

Jindřich IV., nyní již plnoprávný císař, se těšil podpoře ze strany německých biskupů. Ti výslovně vypověděli r. 1076 Řehoři poslušnost. Následovala císařova pobídka k papežově rezignaci, na což hlava církve kontrovala exkomunikací Jindřicha, čímž prakticky rozvázal slib německých poddaných vůči císaři. Jelikož v té době sílila v Říši opozice šlechty proti panovníkovi, část německých stavů kvitovala papežovo rozhodnutí s nadšením a vybídla ho ke spolupráci. Jindřich se z obav před možným spojením těchto sil pokusil o usmíření papeže. Jeho smířlivý postoj však, jak se později ukázalo, neměl dlouhého trvání. Zanedlouho získal rozhodující vliv v samotném Římě, Řehoř tak byl donucen uchýlit se od exilu, kde r. 1085 umřel.

Co, v prosazení církevních nároků k zvýšené míře samostatnosti, nestihl sám papež, dokonali jeho následovníci. Již Urban II.³⁰ využil příhodné situace oslabení vlivu císaře Jindřicha IV., který musel urovnávat vztahy se vzdorovitou šlechtou a roku 1095 se zasadil o obnovení zákazu laické investitury, kterou před ním vyhlásil právě Řehoř. Nelehké postavení měl rovněž nový císař Jindřich V. Ten, zpočátku své vlády, zaujímal k hlavě církve podobně negativní postoj, jako jeho otec. Avšak nakonec, právě vlivem oslabení své pozice, se roku 1122 uchýlil k uzavření dohody s papežem Kalixtem II.,

²⁹ GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 73.

³⁰ pont. (1088-1099).

tedy Konkordátu wormského, čímž prakticky uzavřel spor o investituru. V dokumentu se císař dobrovolně vzdal možnosti uvádět církevní představitele, zejména tedy biskupy, do jejich funkcí a rovněž u svěcení do duchovních úřadů zavrhl možnost svatokupectví.³¹ Papež mu, jako protiváhu, nabídl možnost účastnit se biskupských voleb osobně, či v zastoupení. To poskytlo panovníkovi často dostatečný prostor pro možnost „přimluvit se“ za vhodného kandidáta. Avšak částečně zasahovat do volby příslušného biskupa mohl císař jen a pouze na německých územích, jinde potom šlo opravdu o čistě církevní záležitost.³²

Tímto paktem se ukončilo, bezmála století trvající období³³ císařské nadvlády nad církví. Nyní se biskupové již skutečně zpovídali přímo papeži. Církevní moc velmi posílila, zdálo se, že představa božího království zde na zemi nabyla konkrétních kontur. Jindřichovi nástupci na císařský trůn se budou zajímat spíše o udržení svých vlastních pozic, než o opětovné posílení císařských pozic.

³¹ Srovnej tamtéž, str. 68–74.

³² Více SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, str. 219–220.

³³ Počínaje vládou císaře Oty I.

2. Antropologie středověku

Na následujících řádcích se budeme zabývat postavením člověka ve středověké společnosti. Na začátku je důležité uvědomit si, jakou roli v tomto dějinném období hrál jedinec a jakou skupina, zda se člověk nerealizoval spíše skrze společenství, jehož byl součástí. Francouzský historik Jacques Rossiaud se domnívá, že obyvatel středověkého města, ať už zastával jakýkoliv post, byl propojen navzájem s celým městským kolektivem a musel tak sloužit a spolupracovat s úzce semknutou komunitou, spojenou společným zájmem na životě.³⁴ Zájem jednotlivce tedy často vycházel z osobních potřeb.

V otázce, jakým způsobem byla ve středověku vymezena žena, se setkáváme s dialektickým konfliktem dvou rovin. V jedné se žena, jejíž místo bylo přesně definováno, a sice v blízkosti rodinného krbu, kde probíhala veškerá její realizace, pomalu vylepšuje své postavení spolu se vzrůstající zřetelou na význačnost funkce rodiny. Na straně druhé, stále převládal názor o ženě, jakožto hříšném stvoření, spolupracovníci satana, stále determinované Eviným proviněním. Byla tedy chápána, jako nutné zlo, potřebné, pro zachování lidského pokolení.

Jaký, pokud vůbec nějaký, názor zastával středověk o člověku, jakožto univerzální ideji lidskosti, společné pro všechny jedince společnosti? Zejména pro vrcholný středověk byla typická snaha o nastolení univerzální křesťanské společnosti, ve které by hlavní roli hrála představa všeobecného lidství. Ideální středověký člověk měl být především hluboce duchovně založený, samozřejmě pravověrně. Odtud pramenil i nekompromisní přístup k bezvěrcům, ač pravých ateistů bylo v této dějinné epoše poskrovnu.

Člověk tedy byl, na prvním místě, boží stvoření. Celý středověk je protkán vysokou mírou zbožnosti. Bible sloužila

³⁴ LE GOFF Jacques, Středověký člověk. In *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. str. 10.

jako absolutní návod na dobrý život. V Genesis, první knize Starého Zákona, se dozvídáme o antropologii lidského stvoření, prvotně určenému k životu v ráji, avšak, vzhledem k uskutečněnému hříchu, odsouzenému k věčnému utrpení, projevujícího se tvrdostí mužské práce a utrpení žen při porodu.

Existovaly rovněž dva pohledy na podstatu člověka. První vykreslil lidskou bytost, jako slabou a hříšnou, druhý o něm hovořil v omnoho lepším světle, a sice jako o Boží bytosti, schopné dosáhnout spásy.

První pohled byl charakteristický zejména pro období od začátku středověku, až do dvanáctého století. Od této doby se uplatňoval naopak pohled druhý.

Na celek jedince středověku bylo nahlíženo jako na místo souboje těla a duše. Ačkoliv platila obecně rozšířená představa o tělu, jako o nečistém a méněcenném obalu duše, byl zároveň jedinec, dle církevního učení, povinován žít v souladu obou dvou principů. Veškeré aspekty tělesnosti přímo odkazovaly na duši.

2.1 Tělo a tělesnost ve středověku

Jedna z předeslaných velkých změn středověké epochy měla co do činění s postavením těla v kolektivním myšlení. Na rozdíl od předchozích období, ze všech jmenujme antiku, kde byl kult tělesnosti výrazně rozvinut, se středověk naprosto obrátil proti veškerým projevům tělesnosti. Do jisté míry tím utrpělo i veřejné kulturní a společenské vyžití, změnil se totiž pohled na trávení volného času v divadlech či lázních, oblíbené kratochvíle starověku, vyhledávaných míst setkávání.

Tělo se tedy, dle křesťanského pohledu, stalo vězením duše, druhotné a podřadné, sic součástí každého člověka, ale přeci cizí. To skrze tělo se udal prvotní hřích, jehož následky si stále neseme v sobě. Tak argumentovala církev. Obzvláště sexualita či menses znamenaly obrovské společenské tabu.

Rovněž nemoc, pro středověk zejména zatracované malomocenství, se považovala za projev hříchu, onemocnění duše. Středověk totiž věřil, že k opravdové čistotě a dokonalosti duše lze přijít pouze přes tělesné utrpení. Zosobněním této ideje byl středověký poustevník či mnich, žijící asketickým životem, pro absolutní očištění se od pozemskosti, tedy i těla a doufající tak ve vnitřní naplnění.

Středověká imaginace se zakládala na zpředmětnění abstraktních veličin. Tak i samotná duše bývala zobrazována jako malé dítě, či míč, se kterým si hrají démoni, což symbolizovalo pokušení hříchu.

Příchod křesťanství tak předznamenal jisté zpřísnění pohledu na oslavu tělesnosti. Jako protipól byl zaveden ideál cudného života, okleštěného od všech pohanských požitků. Nadto se dodržování nové morálky pojistilo eschatologickým motivem konce světa, na který se musí každý smrtelník připravit. Ne jinak, než dodržováním křesťanských zásad. Tělesno, v novém pojetí správně požívaného života, ztratilo své bývalé postavení. Nyní se totiž pojilo s hříchem.³⁵

2.2 Sociální modely

Ačkoliv je středověk proslulý svým nesmlouvavým postojem k jakémukoliv projevu hereze, zastával paradoxně jistou formu faktického manicheismu. Společnost se totiž stratifikovala dle dualistických figur dobrý-špatný, nadřizený-podřizený, bohatý-chudý, duchovní-světský. Nadřazenost samozřejmě souvisela s bohatstvím, především během a po rozvoji peněžního hospodářství. V průběhu středověku se tento, veskrze primitivní model dělení pozic, stal nedostačujícím k vyjádření stále členitější a rozmanitější společnosti. Zejména s rozvojem obchodu a vrstvy měšťanů, obyvatel stojících mezi

³⁵ LE GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998, str. 115-126.

spodní vrstvou řadového obyvatelstva a duchovní a laickou elitou, nacházející se na vrcholu společnosti.

Idea trojstupňového společenství se objevila již kolem jedenáctého století. Přibližně v té době vzniklo dílo *Carmen ad Rodbertum regem*, napsané biskupem Adalberonem z Laonu. Ten vrstvil společnost dle jejich funkce, kterou její členové zastávali, na *oratores*, *bellatores* a *laboratores*.³⁶ Na pomyslném vrcholu zde stáli duchovní, poskytující náboženské služby, následováni bojovníky, poskytujícími ochranu a na samotném chvostu pak pracující, zajišťující obživu. Rozšířený a poměrně uznávaný model ovšem vedl k utužování zajetých stereotypů o sociální nerovnosti. Společnost tak ještě více diversifikoval. Samozřejmě se jednalo o velice zjednodušující vzor, zdaleka nepostihující všechny aspekty velmi různorodé společnosti.

V souvislosti s opomenutými typy skupin, nezanesenými do elementárních modelů, avšak rovněž velkou měrou participujícími na celkovém obrazu středověkého společenství, jsou pro nás důležité především kacíři, ocitající se na samém okraji společnosti. S heretiky měla církev ohromnou potíž. Sice byli formálně její členové, zároveň se vůči ní ostře vyhraňovali a tím vážně ohrožovali její stabilitu vnitřní i vnější.³⁷

Kacíři byli tedy chápáni, jako skupina, ze společnosti v podstatě vyloučená. Středověk rozhodně nebyl dobou geopolitické stability, docházelo ke konstantním přesunům velkých počtů lidí, což souviselo s mohutnou expanzí měst a kolonizací nových oblastí. Tím samozřejmě docházelo k míšení kultur a vzájemnému působení dalších socializačních faktorů. Středověk inklinoval spíše ke stabilnímu životu v jedné oblasti. Šlo o zajištění podmínek k co největší míře

³⁶ tedy modlící se, bojující a pracující.

³⁷ LE GOFF Jacques, *Středověký člověk*. In *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. str. 10-21.

bezpečnosti, což přesouvání se z místa na místo rozhodně nepředstavovalo.

2.3 Interdikt

Vyloučení ze společnosti znamenalo zákaz pobytu na určitém území, často doprovázeno postavením mimo zákon. Stejný trest se vyskytoval již v právu římském. Zde se postupovalo dle zásady *interdictio aquae et ignis*³⁸. V praxi se jednalo o vypovězení z dané oblasti, kde byl dostatek občerstvení a teplého zázemí. Člověk, postižený interdiktem, však mohl pobývat i jinde. Pokud se rozhodl setrvat na stávajícím místě, mohl být legálně usmrcen.

Vyložení zákona, na základě dostupných informací, naráží na problém dvojakosti postihu. Jedinec sice mohl přebývat na jiném místě, ale pozbýval přirozených práv.

Lépe lze pochopit model ve středověké společnosti. V ní je vyloučení osoby rovněž její ztrátou práva na mír. Takové pozbytí přirozených práv však znamenalo mírnější alternativu k trestu smrti. Avšak, podobně jako ve starověku, i zde se usmrcení vyloučeného v sebeobraně tolerovalo.

Vyhnanec se tak stal vlkem, jenž se musel spolehnout na zákony přírody.

Popsaný koncept převzala rovněž církev, ve své exkomunikaci a interdiktu. Platil zde zákaz účastenství na společném duchovním životě křesťanského společenství. Důležitou součástí církevní exkomunikace bylo znemožnění účasti na spáse. Provinilec nebyl odsouzen klasickou právní cestou, nýbrž *via facti*^{39, 40}.

³⁸ zakázání ohně a vody

³⁹ vývojem událostí.

⁴⁰ GEREMEK Bronisław, Člověk na okraji společnosti. In *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. str. 291-295.

3. Situace ve vrcholném středověku

Období vrcholného středověku bylo velmi specifické snahou o integritu profánního a sakrálního napříč všemi spektry tehdejšího života. Jednalo se o vrchol aplikace křesťanských hodnot katolické církve na veškeré dění společnosti. Každý jednotlivý úkon měl být poměřován se systémem křesťanských principů. Šlo tedy o představu, či úkol nastavení harmonie a celistvosti jednotné katolické církve, kooperující společně se světskou mocí. Ač se jednalo o úkol prakticky nedosažitelný, nebylo v historii nikdy blíže jeho realizaci, než nyní. Ke konci dějinného údobí se však namísto kýžené celistvosti dostavila naprostá rozdrobenost, tedy naprostý opak myšleného ideálu.

3.1 Opětovné šíření hereze na počátku vrcholného středověku

Na Západě došlo k určité konsolidaci katolického vyznání napříč všemi zeměmi. K tomu církvi značně dopomohly nájezdy barbarů do Evropy, což dostatečně zaměstnalo světskou moc a Řím tudíž mohl pracovat na upevnění svého postavení. Neustálými vojenskými konflikty trpěly všechny složky společnosti. Vzdělanost a kultivovanost byla nyní vystřídána pověrečným myšlením a zaostalostí. I povaha tehdejší hereze se proměnila. Z bývalých opozičních hnutí, razících vlastní věroučné výklady církevních dogmat, se charakter nynějšího kacířství proměnil v pouhé pověrečné šíření bludů. Pochopitelně, taková forma protestních alternativ nemohla ani zdaleka představovat pro církev potenciální ohrožení. Příklad rané revolty představuje osoba Claudia, turínského biskupa, jenž výrazným způsobem brojil proti uctívání křesťanských symbolů, kultu svatých, či významu poutnictví. Nadto zpochybňoval rovněž papežství, jako nepotřebnou a uměle

vytvořenou institucí. K následování dobrého příkladu Kristova života není, dle Claudia, potřeba žádný druh organizace.

Na počátku vrcholného středověku se prakticky vůbec neseťkáme s organizovaným kolektivním odporem, podepřeným věroučnými základy. Spíše šlo o výskyt jednotlivců, individuálně se vymezujících proti některým aspektům církevní nauky.

Po rozpadu karolinské říše se hereze na Západě prakticky nevyskytovala. Změna přišla až v jedenáctém století, kdy se v Evropě rozmohla vlna dogmatické hereze, zdola podporované laiky i nízkým duchovenstvem a jejího následného krutého potírání. Zvláště aktivní byla kacířská hnutí v Orleáns a jeho okolí. Na samotném trestání se zde podílely v podstatě všechny složky společnosti. Tedy, jak duchovní, tak panovníci a dokonce i lid se ochotně zapojoval do perzekuce kacířů. Právo a povinnost heretika najít, usvědčit a zlikvidovat příslušela primárně místnímu biskupovi. Hlavním důvodem nekompromisního stanoviska, jež církev i světská moc ke kacířství zaujaly, pramenila ze strachu. Existovaly totiž neustálé obavy ze situace, kdy by se vedení některé z nepravověrných sekt ujal zdatný vůdce, schopný hnutí sjednotit a tím vytvořit rebelující opozici, ohrožující postavení vládnoucích vrstev duchovních i světských. Vedle strachu, pramenil důvod pronásledování jinak smýšlejících ve středověké představě o duchovní péči. Jestliže by se nechal hříšník, i se svými bludy bez povšimnutí, mohl by, dle tehdejších představ, negativně ovlivnit i další lidi. Proto bylo potřeba bludaře, i ostatní lidi, držet v neustálém strachu před možnou ztrátou nároku na spasení.

Rozhojnění heretických hnutí šlo ruku v ruce s rozvojem množství asketických skupin, ze kterých se později vyvinuly mnišské řády, s rozkvětem měst, jejich samosprávy a snah o kolonizaci přilehlého okolí či s masivním rozvojem

obchodu a transportu zboží, čímž docházelo rovněž k šíření kacířských myšlenek.⁴¹

Zatímco heretické skupiny jedenáctého století zakládaly předávání svých poselství na mírné formě pozvolné misijní činnosti a tajných kázáních, bludařské komunity století dvanáctého zvolily zcela odlišné postupy. Agresivní způsoby šíření myšlenek či vyzývání posluchačů k aktivnímu odporu svědčí o výrazné proměně heretických uskupení. Nadto se naslouchající jednotlivci, či dav, opravdu nechali často strhnout k činům. Násilná gesta na sebe samozřejmě strhávala značnou pozornost, o kterou si ale hnutí v podstatě sama říkala, chtěla totiž, by církev vyslechla jejich požadavky a reagovala na ně. Důvod vyšší míry sebevědomí v heretických projevech lze nalézt ve specificích tehdejšího postavení církve. Vzhledem k masivnímu rozmachu reformního hnutí uvnitř církve, vycházejícího z tradiční nauky a postoji vrcholných církevních představitelů k tomuto novému fenoménu, se pro kacíře značně uvolnil dosavadní striktní církevní náhled na jejich počínání. Pravdou bylo, že ve dvanáctém století se široký klérus ocital v těžkém morálním úpadku. A právě sám papež Řehoř VII. byl, jak jsme se již zmínili, velkým zastáncem snah o pozitivní církevní reformu, především zpustlých duchovních a svatokupectví. Gregoriánská reforma, ve svém doslovném významu, nárokovala po církvi, do důsledku nesplnitelné požadavky. To podněcovalo řadu laických vykladačů Písma k zdánlivé podpoře myšlenky o nenapravitelnosti většinové církve, jakožto organizace. Navíc mnozí gregoriánští reformátoři se uvolili ke spolupráci s laickými komunitami.

Ačkoliv se věrouka heretických hnutí dvanáctého století nesla ve značně promyšlenějších konstrukcích, než tomu bylo u kacířství století předchozího, stále vcházela pouze z myšlenek návratu k původním ideálům raného církevního společenství.

⁴¹ Srovnej LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, str. 45-53.

Nelze tedy hovořit o racionálně uchopených a dogmaticky strukturovaných nárocích.⁴²

3.2 Křížové výpravy

Křížové výpravy znamenaly významný fenomén s bipolárním efektem. Na jedné straně sice obsadili křesťané, potažmo jejich zástupci, křížáci, území spjatá se životem Ježíše Krista a jeho následovníku, nicméně násilným zabráním této oblasti se rovněž přispělo ke sjednocení nepřátel západního křesťanstva, tedy muslimů na Blízkém východě a rovněž došlo k ještě větší izolaci ortodoxního křesťanství.

Situace na Blízkém východě, konkrétně na území Palestiny, tedy „Svaté země“, jež byla cílem křížáckých výprav, se až do roku 1070 nezdála nikterak alarmující. Do té doby zde totiž vládla dynastie Fátimovců, ač muslimská, tak tolerantní vůči židům i křesťanům žijícím na území „Svaté země“. Změna přišla s již zmíněným rokem, kdy byla dynastie vyhnána z Jeruzaléma bojovnými Seldžuky. Ti již křesťany na svém nově dobytém území netolerovali a začali je odtud vyhánět. Informace o „hrozivých barbarech“ se od vyhnaných obyvatel Palestiny začaly šířit po celé Evropě.

S muslimskými útoky měla problémy rovněž Byzanc. Západ, ač nepřiliš sympatizující se svým východním sousedem, uvědomil si riziko možné rozpínavosti muslimských národů. V sázce bylo příliš mnoho.⁴³ Z toho důvodu papež Urban II. neváhal poskytnout pomoc byzantskému císaři Alexiovi I., který se na papeže obrátil ve snaze zachránit svou ohroženou říši od tureckých nájezdníků. Jednalo se o vzájemně prospěšnou dohodu. Byzanc v ní získala spojence a možnost uchránit svou zemi a papež dostal možnost prosadit svůj vliv u východních křesťanů a samozřejmě získat „Svatou zemi“. Pro papeže vyhlášení křížové výpravy znamenalo možnost zbavit se odbojné šlechty,

⁴² Tamtéž, str. 63-67.

⁴³ Šlo rovněž o možnost ztráty strategických obchodních pozic ve Středozezemním moři, či obsazení území samotné říše.

kterou, místo toho, aby mu v říši působila rozbroje, odešle do svaté války za „Boží věc“. Nadto každý účastník výpravy obdržel plnomocné odpustky, které se pro středověkého člověka daly stěží vyvážit dokonce i zlatem. Rovněž tehdy proběhnuvší úprava dědického lenního práva zajišťovala majetek pouze prvorozeným mužským potomkům, ostatní se tedy museli realizovat jinde. A právě možnost účastenství na křížové výpravě znamenalo lákavou alternativu k, v té době, „obvyklé“ obživě.⁴⁴

Urban II., s horlivostí sobě vlastní, objížděl oblasti Itálie a jižní Francie a hlásal zde nutnost zapojení se do boje proti okupantům Jeruzaléma. Oficiálním vyhlášením první křížové výpravy se stal rok 1095 a místo francouzské město Claremont, kde se konala církevní synoda.

3.2.1 První křížová výprava (1096-1099)

A opravdu, na papežovo naléhání se shromáždilo až nečekané množství⁴⁵ věřících i profesionální armáda. Cestou do „Svaté země“ bohužel docházelo k mnohému plenění měst a vesnic, stejně tak k protižidovským pogromům. Křižáci postupovali, po vstupu do Byzantské říše, směrem do Nikaje, dále k řece Eufrat a do Sýrie, poté přes Antiochii do Jeruzaléma, který byl dobyt roku 1099. Po cestě založili na několika dobytých územích křižácké státy.⁴⁶ Nejen vzhledem k tomuto faktu je první křížová výprava považována za velice úspěšnou. U těch následujících se situace poněkud zhorší.⁴⁷

⁴⁴ Více MOLNÁR, Amedeo a Rudolf ŘÍČAN. *Dvanáct století církevních dějin*. 2. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. Kalich. str. 398-400.

⁴⁵ Okolo dvaceti tisíc prostých lidí, většinou rolníků, kteří tvořili předvoj, následovala asi třiceti tisícová armáda v čele s evropskými šlechtici. Podle GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 99-100.

⁴⁶ Jednalo se o hrabství Edessa, Antiochijské knížectví, Tripolisko a Jeruzalémské království.

⁴⁷ Více o první křížové výpravě například v práci HROCHOVÁ, Věra. *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

3.2.2 Druhá křížová výprava (1147-1149)

Saracéni, tedy „lidé z východu“, jak nově nazýval Západ muslimy, se po křížáckých útocích začali sjednocovat, aby se tak nové hrozbě ubránili. Výsledkem bylo znovu obsazení Edessu v roce 1144. Nové křížácké tažení proti výbojným saracénům, vzniklo na popud francouzského krále Ludvíka VII. a cisterciáckého mnicha Bernarda z Clairvaux a mělo primárně za cíl znovu dobýt ztracené hrabství. Avšak výprava záhy dospěla ke svému konci, totiž nešťastným útokem a porážkou křížáků u Damašku, v té době paradoxně spojence palestinských křížáků, a následného potupného návratu zpět na západ. V široké křesťanské veřejnosti nečekané selhání výpravy vzbuzovalo pochyby, otázky po pravé víře. Nedokázali pochopit, jakým způsobem dovolil Bůh, aby jeho stoupenci, tedy vyznavači jediné pravé víry, mohli selhat. Bernard přišel s vysvětlením, totiž že neúspěch křížáků je trestem za hříchy. Jeho odpověď ovšem zdaleka neutišila všechny pochyby. Také jejich výsledkem bylo přehodnocení postavení víry v lidském životě, zapříčiněné zejména rozmachem univerzitního myšlení a intelektuálních otázek. Díky částečnému otevření Východu se rovněž začaly studovat arabské a řecké rukopisy.^{48 49}

3.2.3 Třetí křížová výprava (1189-1192)

Další „svaté“ tažení, tentokrát pod vedením tří králů, anglického krále Richarda I. Lví srdce, francouzského krále Filipa II. Augusta a německého císaře Fridricha II. Barbarossy. Ovšem nedlouho po jejím začátku se tato aliance rozpadla, a to když se císař po cestě přes brod řeky Salef utopil, Filip II. se, po dobytí města Akko roku 1191, rozhodl pro návrat do vlasti. Jediným, kdo ve výpravě pokračoval, byl

⁴⁸ Srovnej GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 99-100.

⁴⁹ Více o druhé křížácké výpravě v HROCHOVÁ, Věra. *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

tudíž anglický král. Následující fázi tažení lze nejlépe charakterizovat sérií střetů právě mezi Richardem a kurdským velitelem Saladinem. Ten byl zpočátku přívržencem soužití muslimů s křesťany, avšak po hromadné exekuci muslimů v Akkonu, na Richardův příkaz, se Saladin uchýlil k obdobnému trestu pro všechny své anglické zajatce. Situace se zdála vyhrocená, avšak v následujících potyčkách se začali oba protivníci postupně velmi respektovat a nakonec mezi nimi došlo roku 1192 ke vzájemnému smíru a dohodě. Jejím obsahem bylo rozdělení území mezi oba aktéry s tím, že Saladinovi připadla správa Jeruzaléma. Součástí dohody bylo zajištění poklidného soužití muslimů s křesťany.^{50 51}

3.2.4 Čtvrtá křížová výprava (1202-1204)

Jak jsme se dozvěděli z výsledků dohody mezi Saladinem a Richardem I., Jeruzalém zůstal pod muslimskou nadvládou, což nesl Západ se značnou nelibostí. Výsledkem bylo vyhlášení čtvrté křížové výpravy papežem Inocencem III. Jelikož se evropským vladařům nelíbily papežovi mocenské ambice a snahy o vytvoření křesťanské říše se silným vlivem církve, odmítli se na výpravě podílet. Na místo vojevůdců se dosadili zástupci francouzské šlechty. Samotné vojsko se pak sestávalo zejména z najatých žoldnéřů. Výprava se ovšem záhy změnila na pouhé drancování bohatého Cařihradu, a to i přes výslovné papežovo varování.

Vzhledem ke zmíněným okolnostem skončila čtvrtá výprava naprostým nezdarem snah o upevnění křesťanských pozic a vlivu na východě. Značné šrámy utrpěla i osobnost papeže. Jedinými vítězi se tak pravděpodobně stali sami muslimové, kteří díky neschopnosti Západu upevnili své východní pozice.⁵²

⁵⁰ Srovnej SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, str. 231-232.

⁵¹ Více o třetí křížové výpravě v NICOLLE, David. *Třetí křížová výprava 1191: Richard Lví srdce, Saladin a zápas o Jeruzalém*. Praha: Grada, 2008.

⁵² O čtvrté křížácké výpravě rovněž v PHILLIPS, Jonathan. *The Fourth Crusade and the sack of Constantinople*. New York: Viking, 2004.

Obecně vzato, křižácké výpravy zdaleka nesplnily očekávání a v pomyslném souboji Západu s Východem prohrál, do té doby, zcela suverénní Západ, na celé čáře. Vlivem neúspěšných křižáckých pokusů o podmanění „Svaté země“ se toto území na dlouhou dobu uzavřelo myšlence možného soužití muslimů s křesťany. Celkově si islámské náboženství a jeho stoupenci vydobyli na Západě značný respekt. Oslabila rovněž moc feudalismu, jakožto hlavní páteře společnosti. Mnoho lidí se, v důsledku získávání financí na křižácké tažení, zadlužilo a po návratu již nebylo schopno splatit svůj dluh a ani se vykoupit případnou zástavu, tvořící zpravidla hmotný majetek. Lidé z nižších pater společnosti nadále odmítali pracovat pro své pány. Vlivem nastalé situace se v lidech začalo probouzet osobní a národní sebeuvědomění. Jak již bylo zmíněno, na Západ rovněž proudily nové Východní vlivy, kultura a myšlení. Dříve výhradně křesťanský monopol utrpěl citelné oslabení, a pokud se chtěl i nadále zachovat výsadní postavení, musel o svůj primát bojovat.

Musíme si uvědomit, že se církev, již od první křížové výpravy, zaručila všem věřícím, že výsledek války je předem jasný a triumf v nich zaručený. Stal se však pravý opak, čímž ztratila církev u společnosti důležité kredity. Navíc finance, které církev obdržela od věřících v jejich víře, že budou použity k financování křižáckých výprav, často končily utopeny v rozmíškách papežů s jejich odpůrců z řad světské moci.

Vlivem výsledků výprav i nenapravitelné touze církve po moci docházelo ke stále citelnější sekularizaci. Z nynější situace na Západě začal ponejvíce těžit obchod. Nejen islámská kultura a myšlení si nacházely cestu na Evropský kontinent, ale rovněž orientální zboží, které se zde zanedlouho těšilo značné oblibě. *„Na počátku křížových výprav dominoval v Evropě feudalismus, bezvýhradné přijímání katolické víry a ekonomika založená výhradně na zemědělství a vlastnictví půdy. Na jejich konci byl feudalismus v úpadku, skepticismus soupeřil s vírou*

v posluchárnách univerzit a městští obchodníci a finančníci se chystali nahradit pozemkovou šlechtu v čele západní společnosti. ⁵³

3.3 Inocenc III. a jeho pokus o sjednocení

Hlavní idea vrcholného středověku, volající po celistvosti, nebyla, ani výsledky křížových výprav zcela umlčena. Iniciátorem, hlásajícím její naplnění, se stal papež Inocenc III.⁵⁴ V osobě nového papeže našla církev velmi moudrého a vzdělaného muže, toužícího nejen po sjednocení, ale rovněž po církevní reformě a obnově v duchu lásky. Po dlouhé době se vrcholný představitel církve vrací k reformě svého předchůdce Řehoře VII. Ačkoliv, podobně jako jeho předchůdce, lpěl na přísném dodržování celibátu a zrušení svatokupectví, ani on nedokázal těmto církevním neduhům zabránit. Na druhé straně ochránil papežskou moc před světskými snahami o její podmanění, stabilizoval situaci v papežském státě. Rovněž se významně podílel na dvou následujících křížových výpravách, tedy čtvrté a páté.

Inocenc nejenže úspěšně vládl ve svém státě v srdci Itálie, nadto výrazně upevnil význam papežského stolce a jeho svrchovanosti v celé říši. V jeho osobě se tak snoubila světská i duchovní autorita zároveň. Papežovu autoritu ilustruje například situace, kdy se dostal do sporu s německým císařem Otou IV., který podnikl útok na sicilské království. Papež jej za takovou troufalost ihned exkomunikoval a zároveň nechal korunovat Fridricha, toho času sicilského krále, na krále německého. Poté se mu obratným vyjednáváním podařilo přesvědčit značnou část německých baronů, aby se přiklonili na stranu Fridricha, který byl posléze korunován na císaře Fridricha II. Inocencův geniální a smělý tah bohužel nakonec

⁵³ GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. Praha: Portál, 1994, str. 104.

⁵⁴ Jeho pontifikát trval od roku 1198 do 1216.

nevyšel, jelikož se z nového císaře stal zarytý odpůrce autority papeže.

Podobně nekompromisně, jako v případě Oty II., si Inocenc počínal v případě vzpurného anglického krále Jana Bezzemka, jehož, pro neposlušnost, exkomunikoval. Když později vstoupil Jan do konfliktu s místní šlechtou, přičemž celý spor eskaloval podepsáním Magny charty, obrátil se panovník k papeži s prosbou o pomoc. Inocenc královo naléhání vyslyšel, uvrhl Londýn do klatby a vzpurnou šlechtu exkomunikoval.

Podobná situace nastala ve Francii, kde papež exkomunikoval krále Filipa II., kvůli jeho rozvázání manželství s královnou Ingeborg. Rovněž francouzský král byl následně, vlivem svých poddaných, donucen se papeži podrobit. Inocencův vliv tak sílil napříč celou Evropou.

Papežovi reformační tendence cílily především na klér, ocitající se ve znepokojivé situaci, charakteristické odklonem od duchovních hodnot a naopak příklonem ke světskému požitkářství. Pro větší přehled o jednotlivých diecézích měli biskupové jednou za čtyři roky přijet do Říma a podat papeži komplexní zprávu o stavu na jejich územích.

Pokud mluvíme o reformách, hlavním počinem papeže byl zajisté jím svolaný IV. lateránský koncil, zahájený 11. listopadu 1215. Pokud jej porovnáme, v samotné délce trvání a obsahu, jenž se, v rámci koncilu, projednával s církevními sněmy následujících století, na první pohled vidíme patrné rozdíly. Vedle jednoměsíčního lateránského koncilu s pouze třemi jednáními se zdají být pozdější koncily, ne zřídka trvající několik let, velice neefektivní. Samotnému lateránskému koncilu totiž předcházelo několik dílčích zasedání, kde se plánovaly a domlouvaly náležitosti pozdějších ujednání. Nadto samotné výsledky tohoto koncilu ovlivnily vztahy mezi duchovní a světskou mocí na dlouhá léta nadcházející. V efektivitě a promyšlenosti koncilu se, mimo jiné, zračí vlastnosti, pro samotného Inocence typické, a sice logické a

systematické uvažování, společně s důkladnou znalostí tehdejších společenským a mocenských poměrů v Evropě.

Jednotlivé reformní body, probírané na koncilu, odrážely především neuspokojivé poměry, panující v kléru, potažmo nutnosti vypořádání se s herezemi, stále silněji se ozývajícími a ovlivňujícími společnost, a tedy rovněž církevní postavení v ní. Konkrétně se jednalo o vyšší účast biskupů na životě v jednotlivých diecézích, spadajících pod jejich kompetenci. Tedy časté vizitace, dohled na obsah a formu kázání a rovněž školení kléru. Vedle vnitřně organizačních záležitostí se na koncilních zasedáních probírala témata věroučná, mimo jiné záležitosti svátostí, nebo povinnosti každého křesťana být, minimálně jednou do roka, konkrétně během velikonočních svátku, účasten na svátosti smíření a eucharistii. Plošná kontrola zpovědního aktu, nyní, z nařízení povinného, do jisté míry sloužila ke kontrole a redukci heretických myšlenek napříč společnostmi, fakticky především v oblastech severní Itálie a jižní Francie, kde bylo kacířské myšlení na vzestupu. K efektivnímu potlačení inkvizice se nařídilo biskupům, aby ve svých okrscích zřídili speciální orgán, skládající se z kněze a několika důvěryhodných a počestných laiků, zastávajících roli pomocníků duchovního. Jejich hlavní náplní mělo být sbírání informací o podezřelých individuích a činnostech, následné vyhledání a usvědčení kacířů a jejich příznivců a konečné předání provinilců do rukou biskupových, či rovnou vykonavatelům světské moci, k potrestání. Pokud členové místní vládnoucí aristokracie odmítali na persekuci viníků spolupracovat, měli být rovněž ztrestáni. Dále, všichni muži, starší čtrnácti let a ženy, jež přesáhly dvanáctý rok, museli odpřísáhnout, že setrvají ve víře a nadto budou poctivě hlásit potenciální podezřelé chování, které by mohlo mít spojitost s heretickými zločiny. Pokud slib nesplnili či odmítli, považoval se potom takový čin za krajně podezřelý. Ostatně, pochybnosti vzbuzovali už

jedinci, kteří neabsolvovali minimálně třikrát ročně svátost pokání.⁵⁵

Nedlouho po koncilu, 16. července, papež Inocenc III. skonal. Snad symbolickou předzvěstí následujících událostí zosobňoval osud zesnulého papeže, respektive jeho těla, jež někdo odcizil z katedrály v Perugii, kde bylo, oděno do výstavního hávu, uloženo k památce. Později se papežovi ostatky našly ve stavu rozkladu a obnažené.⁵⁶

Inocenc III. je často spojován se založením inkvizice. V období jeho pontifikátu se vládnoucí feudální systém ocital v relativně zásadní krizi, jejíž potencionální prohloubení by mohlo vést k ochromení moci vládnoucích struktur, a tím k celkovému narušení stability Říše. Papež považoval za klíčové utlumit sílíci protestní hlasy širokých mas, volajících po spravedlnosti a chudé církvi, potažmo pak jejich zastánců ve vrchnostenských kruzích. Rovněž spatřoval nutnost ve vypořádání se s měšťanstvem, sílíci vrstvě společnosti. Uvědomoval si totiž jejich budoucí potenciál, a proto se i je snažil včlenit do stávajícího společenského řádu, aby bylo opět vše podřízeno pravé univerzální jednotě, o kterou papež tolik usiloval, tedy feudalismu, jdoucímú ruku v ruce s ideály křesťanství.⁵⁷

Pro rodící se inkvizici tak připravil papež úrodné podhoubí. Právně odsoudil⁵⁸ herezi, nyní trestný čin, dle římského práva, kdy každý, usvědčený z takového přečinu, byl zbaven veškerého majetku. Provinilci byla dána roční lhůta, ve které měl potvrdit svou bezúhonnost, v opačném případě následoval trest, dle míry provinění. Při prokázání viny rovněž následovala klatba. Dále se příslušná část ustanovení týkala místních

⁵⁵ Srovnej PODLAHA Antonín. *Český slovník bohovědný*, V. díl, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1930, heslo Inkvizice, str. 329-330.

⁵⁶ Srovnej HROCH, Miroslav a Anna SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel, 1987. str. 24-26.

⁵⁷ Více tamtéž, str. 22.

⁵⁸ Učinil tak roku 1199 v dekretu *Vergentis in senium*. GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 29.

vladařů, jejich spolupráce či nespoupráce a odměn či trestů v těchto případech. Rovněž v příslušném dokumentu nalezneme informace o trestech při pouhé spolupráci na herezi, ukrývání provinilců atd.⁵⁹ Jak vidíme, příslušný text, jenž je součástí sborníku dokumentů IV. lateránského koncilu, vymezuje právní postavení prohřešku zvaného hereze, nehovoří však o instituci kacířství potírající.

Ve vztahu církve a světské moci se příslušný zákon zdá poměrně kontroverzní. Papež zde ukládá světským vladařům povinnost spolupracovat na stíhání kacířů, pokud by se snad některý z představitelů světské moci spolupráce zdráhal, došlo by k jeho vyobcování z církevního společenství a konfiskace majetku. Je tedy otázkou, do jaké míry spolupracovali světští vládci s církví svobodně.

Dalším Inocencovým krokem, směřujícím k následnému negativnímu postoji ke kacířství, bylo vyhlášení křížové výpravy do oblasti Languedocu, kterou si podrobněji přiblížíme v následujícím pojednání. Posledním papežovým rozhodnutím, v budoucnu napomáhajícím k negativní selekci heretiků, bylo zavedení tolerance v oblastech, ve kterých byla potenciální možnost pro nové formy zbožnosti, aby se zde úspěšně integrovaly.⁶⁰

⁵⁹ Celý text příslušného zákona GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.-20. století)*. Praha: Svoboda, 1973, str. 75-76.

⁶⁰ LE GOFF, Jacques, Jean-Claude SCHMITT a Franco ALESSIO. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, str. 189.

4. Albigenské křížové výpravy

Postava Inocence III., vedle renesance papežské moci a církevních reforem, vstoupila do dějin rovněž jeho snahou o vymýcení kacířství v jihofrancouzské oblasti, konkrétně na území kolem města Albi⁶¹, kde se soustředilo hnutí albigenských.

Kořeny hnutí spadají do první poloviny dvanáctého století, kdy se, právě v jižní Francii, objevovaly čí dál častěji tendence otevřeně kritizovat stále uvolněnější mravy, panující u místního kléru. Ne zřídka se zdejší kněží a biskupové obklopovali značným množstvím majetku, zakládali rodiny, holdovali světskému požitkářskému stylu života.

Objevovali se potulní kazatelé morálky, již hlásali návrat k ideálům rané církve, vyvarování se příkladu zkaženého kléru. Jedním z prvních hlasatelů pravých křesťanských ideálů byl bývalý mnich Henry Lausanne⁶², potulný kazatel gregoriánského ražení. Ostře brojil proti porušování kněžského celibátu a zároveň vyzdvihoval význam svátosti manželství. Rovněž hlásal nutnost naprosté čistoty duchovních, jelikož míra platnosti a účinnosti udělovaných svátostí jde ruku v ruce se svatostí jejich udělovatele. Zanedlouho si jeho slova našla nadšené posluchače, kteří se postupně stávali sympatizanty a později stoupenci jeho radikálních myšlenek. Roku 1135 se, během koncilu v italské Pise, církevní hodnostáři pokusili Henryho odvrátit od jeho potulné činnosti s heretickým nádechem. Přistupovali k němu velice mírně a vymohli si na něm odvolání tří jeho tezí a zavázání se ke vstupu do kláštera. Slibu ovšem nedostal, ale zato se jeho učení po čase stalo heretické, v pravém slova smyslu. Hlavním znakem kacířských myšlenek v jeho nauce byl nekompromisní antiklerikalismus, odmítání prvotního hříchu a křtu malých dětí. Henry ve svých úvahách

⁶¹ Z názvu města pochází označení heretické skupiny albigenských.

⁶² V některých pramenech uváděn jako Jindřich Mnich. Viz LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000.

dospěl až do bodu, kdy považoval za nesmyslné, aby klérus disponoval jakýmikoliv výsadními funkcemi. Samotnou mši poté pokládal za zbytečný rituál, postrádající hlubšího smyslu.⁶³

4.1 Valdenští

Jak příznivců myšlenek Henryho, i jiných kazatelů, přibývalo, postupně se začali organizovat do ucelených hnutí. Jedním z nich bylo společenství, jež založil Petr Valdes, zámožný kupec, původem z Francie. Činnost jeho hnutí se v mnohém nelišila od činnosti Henryho de Lausanne. Také členové Valdesova společenství podnikali cesty, v rámci kterých se snažili obrátit klér i laickou veřejnost k prostému životu po vzoru prvních křesťanů. Z počátku s jejich potulným kázáním nemělo vrchní duchovenstvo, v čele s papežem Alexandrem III.⁶⁴ větší problém. Naopak, sám papež obrodnou činnost valdenských s oceněním přijal, nicméně s podmínkou, aby tak činili pod dohledem místního kléru.⁶⁵ To se Valdesovi, z pochopitelných důvodů, nelíbilo. Proč kázat pod dozorem těch, proti kterým je kázání zaměřeno? Alexandrův apel tedy nebyl vyslyšen a hnutí šířilo své myšlenky bez dohledu dál. Situace došla až do bodu, kdy byl papež, kvůli nekontrolovatelnému působení valdenských, které vedlo k podrývání autority církve, nucen uchýlit se k represivnímu způsobu vypořádání se s podvrzatými kazateli.

Rostoucí vliv valdenských pramenil z narůstajícího počtu jejich přívrženců ze stran obyčejných lidí a těch, žijících na okraji společnosti. Agitací Valdese i *zprostředkovatelů* jeho myšlenek mezi široké masy se vytvářela komunita lidí, představující určitý blok proti zavedeným pořádkům. Veškerá tolerance tohoto relativně klidného, leč narůstajícího odporu, skončila po roce 1181, kdy na lyonský arcibiskupský stolec

⁶³ Srovnej tamtéž, str. 77-79.

⁶⁴ Pontifikát (1159-1181)

⁶⁵ Církev nechtěla přistoupit na podmínky zchudnutí a omezení svých majetkových pozic, proto chtěla Valdésovo hnutí začlenit do svých řad, jakožto uskupení, cíleně se oddávající chudobě. Více MOLNÁR, Amedeo a Marie MOLNÁROVÁ. *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991, str. 33-34.

dosedl Jan Belles-mains, který okamžitě zakázal valdenským veřejně vystupovat. Když na jeho nařízení nebyl brán zřetel, přistoupil k vyhnání hnutí ze svého území. Odtud odešel Valdés, se svými věrnými, do Languedocu. Roku 1184 byli lyonští chudí, během konání veronského koncilu, oficiálně exkomunikováni z církve.

Místní biskupové tedy dostali Alexandrovo požehnání ve věci samostatného vypořádání se s valdenskými a jinými kacíři, s možností uchýlit se i k násilí. A opravdu, začalo docházet k systematickému vyhledávání a usvědčování domnělých kacířů, následované předání světské moci, tedy místní vrchnosti, jež se měla postarat o dostatečný trest pro takové heretiky. Nutno dodat, že v některých případech docházelo i k trestům nejvyšším.

Církev tak sice na čas situaci kolem buřičů uklidnila, nicméně způsobem, značně poškozujícím její reputaci u, především nižších vrstev společnosti.

Valdenští přišli do oblasti Languedocu v době, kdy zde působila další heretická skupina, a sice kataři. S těmi se snažili chudí lyonští vstoupit v dialog a poučit je o správnosti pohledu na některé aspekty víry. Za zmínku stojí výrazně vedená polemika Valdesova žáka Duranda z Osky, který se ohrazoval proti katarskému spiritualismu. Tvrdil, že „*Syn založil svou církev čistou a bezúhonnou na základě apoštolském, aby oblehl a dobyl pevnost tohoto světa*“⁶⁶, čímž v podstatě varoval před přístupem k materiální postatě stvoření, jako k něčemu podřadnému. Avšak, osud valdenských byl zpečetěn již při jejich příchodu do země. Vlivem silného postavení katarů, kteří měli řadu zastánců ve vysokých patrech languedocké politiky a podíleli se, ve své podstatě, na utváření specifického rázu celé oblasti, neznamenal pro ně lyonští chudí konkurenci. Hlavní baštou, kde se ve větší míře uchytilo učení valdenských, byl venkov. Míra významu obou

⁶⁶ Tamtéž, str. 43.

hnutí se rovněž projevila, jako klíčová, při rozhodnutí Alfonse, aragonského krále, obrátit se proti valdenským a vykázat je ze svého území. Stalo se tak roku 1194, kdy se k vladaři donesla zpráva o vyobcování tohoto hnutí z církve. Rozhodl se tedy, jako správný katolický král, učinit vstřícný krok směrem k Římu. Jednalo se o velmi promyšlený tah, jelikož se Alfons svým činem zavděčil papeži a zároveň si sám příliš nekomplikoval situaci, vykázáním kacířů bez skutečného vlivu, než aby se vypořádal s katary, společenstvím, v oblasti silně zakořeněným.

O působení Valdenských v jihofrancouzské oblasti se dozvídáme z textu premonstrátského opata Bernarda de Fontcaude, spisu, sloužícímu především jako příručka pro duchovní, kteří se měli vypořádat s novou heretickou skupinou a jejich pohledem na interpretaci církevní tematiky. Sbíрка polemik *Adversus Waldensium sectam* se sestává z jednotlivých výpovědí od obou stran, katolické i valdenské, jež zazněly během disputace, konané v jihofrancouzském Narbonne. Hlavní překážkou církevního pohledu na učení valdenských, bylo jejich striktní odmítání hierarchického uspořádání církve. Dle Písma Svatého, jak tvrdila jejich nauka, mají být všichni věřící poslušní jen a přímo samotnému Bohu. Vzhledem k odmítání všech církevních postů kladli valdenští silný důraz na kázání, umožněné všem, kdož přijali dary Ducha svatého. Dále, dle Bernardových slov, si vybírali z křesťanské nauky jen to, co se jim hodí. Nadto, jejich interpretce Písma se zdála opatovi velmi doslovná.

Ve spise se rovněž nalézají pokusy o typologizaci typů osob, více náchylných k možnému přechodu na stranu valdenských. Dle výsledků, značně jednostranného průzkumu vyplývá, že potenciálně největší možnost podlehnout svodům tohoto heretického myšlení, měli lidé nevzdělaní, nezajištění, nezkušení a naivní. Jedinci s opačnými vlastnostmi tak měli, vůči radikálnímu smýšlení, být rezistentní.

Závěry Bernarda je ovšem nutné brát s rezervou. Jako vrchní představený církve se samozřejmě domníval, že jedině majoritní

katolický pohled na otázky víry je ten správný, a pokud se někdo vzepřel zavedeným pořádkům, nezasloužil si ničeho jiného, než zapuzení. Problém valdenských pramenil, dle opata, především v jejich zřeknutí se vázanosti na církevní hierarchii. Pokud člověk není poslušný tomuto systému hodností, nemá nárok jakýmkoliv způsobem veřejně vyjadřovat své duchovní myšlenky. Vysoce zbytnělé myšlení, typické pro řadu církevních hodnostářů, včetně nejvyšších pater instituce vrcholného středověku, působilo nemožnost existence náboženského dialogu mezi jednotlivými názorovými skupinami. Není se čemu divit, církev se v té době zoufale snažila udržet svou moc a na veškeré podobné potenciální ohrožení jejího postavení reagovala velmi nedůtklivě.⁶⁷

4.1.1 Charakteristika působení valdenských

Hnutí Petra Valdese, ve svých počátcích, cílilo především na kázání slova Božího pro široké masy obyvatel. Dá se tvrdit, že jejich úspěch tkvěl v neexistenci konkurence v dané oblasti. Církev se totiž zabírala spíše neutuchajícím bojem o vliv se světskou mocí, než starostí o potřeby jejich věřících. Tím vznikla, použijeme-li ekonomickou terminologii, díra na náboženském trhu příležitostí, kterou kazatelé lyonských chudých částečně zaplnili. Za ujišťující argument, svědčící o opravdovosti jejich svědectví, si členové této hereze vybrali chudobu, odkazující na ideály prvních křesťanů. Z uvedených specifik vyplývá povaha vyznavačů valdenského učení. Nejčastěji se jednalo o obyvatele menších měst, vesnic, či usedlostí, většinou nižších profesí, sedláků, řemeslníků, či námezdních dělníků. Tak tomu bývalo i v případech dalších hnutí. Církevní pronásledování a z toho plynoucí reorganizace struktur společenství, ve smyslu skrytého působení z podzemí, paradoxně, podle přísloví o zakázaném ovoci, udělaly valdenské

⁶⁷ Tamtéž, str. 41-48.

o mnoho lákavější pro obecný lid. Členství v sektě se tak stalo velice žádaným zbožím.

Je třeba krátce se zmínit o přerodu komunity. Valdenští pocházeli z městského prostředí, ze kterého byli násilně vytrženi. V Languedocu, následném útočišti, se museli spokojit s šířením svého učení, zejména v oblasti venkova. Mnozí noví členové, pod tíhou propagandy vstoupivší v obecenství s valdenskými, opustili, po vzoru zakladatele hnutí, bezpečí svých domovů a vydali se tak všanc všem nástrahám. Po následném tvrdém potírání bylo hnutí opět nuceno k přeorganizování svých struktur. V podstatě se jednalo o návrat k přirozenosti středověkého člověka, tedy obrácení se zpět do rodinného kruhu. Učení se tak tajně předávalo z pokolení na pokolení. Na svou neznalost a poslušné následování rodinných tradic se později, jako kacíři stojící před inkvizičním tribunálem, často vymlouvali.

Jak jsme uvedli výše, učení chudých lyonských oslovovalo především nižší, a tedy i méně vzdělané vrstvy společnosti. Nicméně sám Petr Valdes cílil své polemiky ke všem vrstvám lyonských, posléze languedockých obyvatel, avšak sociální reakce jeho promluv přicházela vždy spíše od, ne příliš majetných jedinců. V této souvislosti je zajímavý postoj nižšího kléru k nauce lyonského kacířského hnutí. V dobách vrcholného středověku často docházelo k nevybíravému zacházení s řadovým kněžstvem, tedy, početně nejvíce zastoupenou skupinou církve, a to jak ze stran světské, tak církevní moci, konkrétně místních pánů, či biskupů, kterým byl ten který kněz odpověden. Takto ponižování zástupci nižšího kléru, frustrování bezvýhodností situace, počali se zajímat o radikální ideje stoupenců valdenství a někteří s nimi dokonce začali otevřeně sympatizovat. A někteří byli, za podobnou náklonnost, ochotni položit i život.

Několik nižších duchovních samozřejmě nebyl jediný případ vzdělanosti mezi členy valdenského hnutí. Avšak jeho charakter, jak jsme již naznačili, charakterizovala spíše

lidová struktura. Později se rozvrstvení hnutí podepíše na absolutním odmítání klasické středověké učenosti, charakterizované především univerzitní vzdělaností.

V urozených kruzích šlechtických rodů učení valdenských v podstatě nezanechalo hlubší stopy, existují však jednotlivé případy, kdy manželky místních pánů reagovaly na apel tohoto hnutí, hlásající pomoc potřebným v nouzi. Sama inkvizice upozorňovala na tendenci lyonských kacířů proniknout do vyšších vrstev, konkrétně k vlivným ženám aristokratů, pro získání možné podpory, při potenciálním ohrožení členů pronásledovaného společenství.

Ve městech našli valdenští své kořeny, odvozené z městského prostředí, o něco vyšší míru přijetí, než tomu bylo v případě aristokracie. Je však třeba dodat, že na rozdíl od katarů, nebyli s to přijmout jakýkoliv vyšší post, kde se rozhodovalo o samotném chodu obce. Důvod tkvěl v absolutním odmítání přísah, které bylo zakotvené již v Novém Zákoně.⁶⁸ Zde se ovšem vyskytl zásadní problém, jelikož kdokoliv chtěl ve středovém městě zastávat významnější post, musel takovou přísahu nutně složit. Valdenští si tak, svým striktním dodržováním nauky, sami zavřeli cestu k významnějším pozicím i možným spojencům. Jedna z mála situací, kdy rady jednotlivých měst tolerovaly kacíře, nastala v okamžiku střetů světské obce s církevní mocí. V takových případech ale snášení nepravověrných skupin znamenalo jejich využívání k možnosti kladení podmínek, v tu chvíli, znepřátelené církvi. Valdenští tedy vycházelo, v rámci měst, především z opory vrstev řemeslníků.

Pokud se vrátíme k jednomu z hlavních, charakteristických rysů nauky této heretické odnože, a sice chudobě, je na místě všimnout si rozdílu v povaze chudoby, jakožto nedostatku, u raných valdenských a jejich pozdějších bratří.

⁶⁸ Například v Mt 5,34-37: Já však vám pravím, abyste nepřísahali vůbec; ani při nebi, protože nebe je trůn Boží; ani při zemi, protože země je podnož jeho nohou; ani při Jeruzalému, protože je to město velikého krále; ani při své hlavě nepřísahaj, protože nemůžeš způsobit, aby ti jediný vlas zbělel nebo zčernal. Vaše slovo buď ,ano, ano - ne, ne'; co je nad to, je ze zlého. *Bible: překlad 21.století*. Praha: Biblion, 2009, str. 1260.

Nejprve byl život v dobrovolné bídě manifestací pomíjivosti mamonu, jenž si proklestil cestu do duchovní sféry. Vzdání se materiálních statků tak znamenalo určitý druh protestu proti zbohatlé církvi, toužící po stále větší moci a bohatství. Členové, v pozdějším venkovském období, trpěli chudobou od začátku a nelze tedy hovořit o nedostatku, pramenícího z vlastního přesvědčení, nýbrž o nutné realitě. Avšak chudoba ve středověku nemusela znamenat pouze nedostatek materiálního zázemí. Přídomkem chudí byli tehdy označováni rovněž lidé na pokraji společnosti, bez zajištění, žijící v provizoriu, v právním vakuu. Jedince odkázané na pomoc druhých.

Jádro pokračovatelů lyonských chudých tedy tvořili podruhové a řemeslníci. Druzí zmínění se ponejvíce věnovali produkci textilních a obuvních výrobků. V té době existovaly, v rámci postů, v jednotlivých rukodělných odvětvích značné rozdíly. Na vrcholu se nacházel mistr řemesla, který k sobě měl pomocné pracovníky. A právě z pomocných sil se stoupenci valdenské hereze rekrutovali nejčastěji.

Počínaje třináctým stoletím nalézáme zmínky o působení valdenských zejména v kopcovitých oblastech venkova, tedy daleko od měst. Jejich izolovanost se jim však stala výhodou, jelikož tak unikali větší pozornosti inkvizice, která se soustředila spíše na místa s vyšší mírou všeobecného vlivu, tedy na města. Na venkově si stoupenci kacířského hnutí zajišťovali obživu zejména zemědělskými pracemi, konkrétně pastevectvím. Zde docházelo k utužení pospolitosti, jak v rámci jedné, tak mezi kolektivem rodin. To posléze pomáhalo k jednotnému vystupování komunit před vrchností, pod kterou, v rámci regionu, spadaly. Jelikož se veškeré dění odehrávalo v pevně uzavřených komunitách, staří, a jinak indisponovaní jedinci bez blízkého příbuzenstva, často odkazovali svůj majetek duchovním. Tím se hromadilo bohatství tam, kde to valdenská nauka přísně zakazovala, a sice u kazatelů Božího slova. Došlo tak zde k jisté transformaci původních ideálů. Za

stále se rozvíjející nešvar byli hlasatelé chudoby často kritizováni.

Valdenské hnutí nemohlo, povahou svého učení, aspirovat na post všeobecně přijímaného náboženského společenství. Výrazná diferenciacie středověkých společenských struktur v podstatě znemožnila tomuto kacířskému hnutí zacílit na celospolečenský rámec. V neprospěch kacířského uskupení rovněž mluví velmi záhy proběhnuvší exkomunikace a vypuzení na samý okraj společnosti. Vynucený exil však, do jisté míry, zapadal do valdenských představ o kráčení životem cestou milosrdenství, dle odkazu Nového Zákona, naplněnou eschatologickým završením. Středověká církev dělila nařízení Písma do kategorie nutných zákonů, bezpodmínečně platných pro všechny věřící, a na pouhá etická doporučení, dobrovolně zavazující pouze část vyznavačů, kdy se jím člověk mohl, ale i nemusel řídit. Mezi druhou skupinu patřilo i Kázání na hoře⁶⁹, v němž Ježíš Kristus zdůrazňuje pokoru, střídmost a chudobu. Valdenští, v protikladu k vypočítavému počínání církve, zdůrazňovali nutnost dodržování křesťanských hodnot bezpodmínečně všemi věřícími.⁷⁰

4.2 Katarři

Spor mezi heretiky a církví byl nekončící boj, trvající mnoho staletí, nicméně v době pontifikátu Inocence se odpor proti zpustlé církvi soustředil právě především v jižní Francii, kolem města Albi. Zde působilo rovněž hnutí katarů.

Počátky hnutí na Evropském kontinentu se datují do první poloviny dvanáctého století, kdy bylo zaznamenáno proniknutí jeho členů do oblasti Porýní. Mezi léty 1143-1144 informoval v dopisech kolínský probošt Everwin ze Steinfeldu Bernarda z Clairwaux o rozmáhající se herezi na jeho území. V listu se

⁶⁹ Celý text viz. Mt. 5,17-37 tamtéž, str. 1260.

⁷⁰ MOLNÁR, Amedeo a Marie MOLNÁROVÁ. *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991, str. 147-166.

rovněž zmínil o organizovanosti hnutí, kdy dokonce disponovali vlastním biskupem. Everwin rovněž uvedl informaci o původu jejich víry, pocházející z oblasti Byzance. Členové nového bludařství byli ve své víře tak neoblomní a nechystali se zřítí svého přesvědčení ani před upálením, ke kterému nakonec i docházelo. Odkaz na Byzantské kořeny potvrzuje spojitost kolínských heretiků s kacířským hnutím Východu, s nímž sdíleli mnohá věroučná specifika, a sice s bogomilstvím. Obě hereze mají společný především silný dualismus, prostupující hlavní část jejich učení. Samotný název kacířské sekty pochází z označení *Cathares*⁷¹, skupiny, sídlící na území Německa. Původně se jednalo o pojmenování pouze jedné části komplexního hnutí, rozšířeného po celém Západě, avšak později se název vžil do obecného povědomí, jako termín pro označení nového kacířství dvanáctého století, jež v sobě skloubilo vlivy bogomilské sekty Východu, se Západní evangelickou herezí.⁷²

Mezi hlavní prvky jejich učení patřila rovněž výzva k návratu k ideálům prvních křesťanů. Vzor dokonalého žití znázorňovala katarská představa apoštolského života. Vize těchto heretiků nekotvila v obrazu věřících, věrně následujících biskupy, duchovní následovníky apoštolské posloupnosti, tedy dle výkladu samotné církve, ale v naplňování ideálu raného křesťanského života skutky. Velmi typickým prvkem katarů byl silný dualismus⁷³, již měli společný s manichejci, ke kterým byli často přirovnáváni.⁷⁴ Rozdělení nicméně korespondovalo s tehdejší představou, kterou sama církev úspěšně přižívovala. A sice představu o těle, jako

⁷¹ z řeckého καθαρός- čistý.

⁷² LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, str. 88-92.

⁷³ Badatelka Zernerová rozlišuje mezi dualismem absolutním, v němž proti sobě stojí dva stvořitelské principy, a totiž dobrý bůh, jenž stvořil svět neviditelný a bůh zlý, stvořitel viditelného světa a dualismem umírněným, ve kterém, jako stvořitel pozemského světa vystupuje padlý anděl, Satan. Katarci vyznávali oba typy. LE GOFF, Jacques, Jean-Claude SCHMITT a Franco ALESSIO. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, str. 191-192.

⁷⁴ Někteří badatele tuto premisu vyvrací. Například francouzská badatelka Anne Brenon odmítá myšlenku inspirace katarů, právě v oblasti dualismu, manichejci. BRENON, Anne. *Katarci: život a smrt jedné křesťanské církve*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.

hmotné, a tedy pomíjivé a podřadné substanci. Nerovnost a zlo ve světě jsou potom dílem ďábla, jehož služebníkem je pak samotná církev. Společenství katarů se dělilo na „dokonalé“, představitele křesťanských mravů a ctností, jejichž příkladem byl hoden následování, a na prosté věřící. Hlavní důraz představitelé tohoto kultu kladli na společné vlastnictví, mravní a tělesnou čistotu, prostoru obřadů a života samotného. To bylo v naprostém protikladu s tehdejšími poměry, často panujícími v pokleslé církvi. Není tedy těžké domyslet, jak zmíněné zásady působily na prostý lid, svázaný feudálním aparátem.⁷⁵ Naprostým vrchol, pro řadového stoupence hnutí, tkvěl v tom být „dokonalým“, jelikož jedině tehdy mohl stoupenec dojít království nebeského. Jelikož právě „dokonalý“ měli na společenství klíčový vliv, církev se, při pronásledování a potírání katarské hereze, zaměřovala primárně na ně.⁷⁶ A právě pro katary, působící na jihu Francie kolem města Albi, se vžilo označení albigenští.

Katarům, do jisté míry, přála tehdejší změna poměru sil ve feudální společnosti, kdy se svět, zcela agrární povahy, pomalu měnil v prostředí, kde rozhodovali především řemeslníci a kupci. Toho kacířské hnutí, protestující proti jakékoliv formě církevních majetků, využilo a aktivně spolupracovalo s obchodníky i místními šlechtici. Světští představitelé spolupráci s katary vřele uvítali, jelikož jim nebylo zakazováno a vyčítáno využívat jejich postavení. Jak se církev usilovně stavěla proti kupeckým ziskům z prodeje, či specifikům, vyplývajícím z aristokratického postavení, kataři vše tolerovali, výměnou za vzájemnou spolupráci. To znamenalo neskutečné oživení situace. Místní urození páni měli nyní v rukou nástroj proti církevním nárokům, které je léta

⁷⁵ Podle badatelů Hrocha a Skýbové bylo zachování feudálního zřízení pro Inocence hlavním motivem k vypořádání se s katary, potažmo albigenskými. Jejich narůstající nedůvěra vůči vládnoucímu systému ohrožovala jak církev, tak světskou moc. Více HROCH, Miroslav a Anna SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel, 1987. str. 22.

⁷⁶ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.-20. století)*. Praha: Svoboda, 1973, str. 66-69.

sužovaly. Katarské učení jim poskytlo dostatečný prostor pro manévrování a konsolidaci moci ve svých regionech. Nastalý stav však nemohl dlouho vydržet, bez zásahu Říma, spolupracujícího se světskou mocí.⁷⁷

4.3 Rozdíly v obou herezích

Jak jsme se již zmínili, valdenští ihned, po nástupu do oblasti Languedocu, usilovali o striktní odlišení jejich nauky od té katarské.

Na začátku pojednání je potřeba si uvědomit, že valdenští neusilovali a vlastně přímo zavrhovali jakýkoliv druh instituce, tudíž odmítali případnou implementaci svého společenství do systému náboženských struktur. Naproti tomu katarští se přímo realizovali jako alternativní organizace, mající sloužit jako, svého druhu další možnost, vedle klasické církve církev nová.

K valdenství neodmyslitelně patří důraz na kázání kohokoliv, kdo byl obdařen dary Ducha svatého, bez rozdílu postavení, věku, či pohlaví. Nebylo tedy výjimkou, že se na kazatelské činnosti podílely rovněž ženy. Celkově bylo Valdesovi, ze stran jeho odpůrců, hojně vyčítáno, že se obklopuje lidmi nízkého původu a zavržených způsobů, nadto zoufale nevzdělaných.

4.4 Tažení do Languedocu

V první polovině třináctého století se tedy, ve zmíněné oblasti, úspěšně šířilo, napříč celou společností, od chudých rolníků až po zámožnou a vlivnou šlechtu, hnutí valdenských a především katarů. Inocenc III., vzdor zavedeným pořádkům, se ponejprve pokusil vyřešit spor mírovou cestou, tedy soustavným kázáním a nápravou kněžského života. Strategie pacifistických snah o oslabení vlivu kacířů v oblasti papež založil rovněž na

⁷⁷ MOLNÁR, Amedeo a Marie MOLNÁROVÁ. *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991, str. 26-27.

podpoře snah Dominika Guzmána, zakladatele mnišského řádu dominikánů, o soustavné kázání dominikánských žebravých mnichů, prosazujících skromný a duchovní způsob života. Mělo se tedy jednat o stvoření pomyslného protipólu ctnostných mnichů ke katarským „dokonalým“. Avšak z povahy problému, hluboce zakořeněném v místním kléru, nenásilné pokusy selhaly a bylo tak potřeba uchýlit se k radikálnímu kroku. Podporu zprvu neměl ani u některých jihofrancouzských zástupců světské moci, konkrétně v případě knížete Raymonda VI. z Toulouse, odmítнувšího ztrestat heretiky, které mu předala místní inkvizice. Inocenc byl totiž přesvědčen, že za smrtí jeho legáta, Pierra de Castelnau, zavražděného 14. ledna roku 1208, mají zodpovědnost místní kacíři, potažmo sám toulouský hrabě, laxní ke spolupráci na potírání heretiků.⁷⁸ Bylo tedy nutné obsadit vládní pozice v jižní Francii těmi, kteří budou sdílet církevní proti-kacířské myšlenky. Papeži tak nezbývalo nic jiného, než vyzvat samotného francouzského krále Filipa II. k vedení křížové výpravy proti albigenským. Avšak král rovněž odmítl spolupracovat. Na druhé straně se však přihlásil severofrancouzský baron Šimon z Montfordu, příslibivší papeži v záležitosti potlačení kacířského hnutí spolupráci. Právě on nakonec stanul v čele vojsk, táhnoucích na jih Francie, ve snaze zjednat zde pořádek.

Roku 1209 vpadl baron do oblasti Languedocu. Tak započal dvacet let trvající vojenský střet, do dějin vstoupivší jako albigenské křížové výpravy. Ačkoliv si křížácká vojska, v čele se Šimonem, podmanila značná území, nepodařilo se jí porobit si celou oblast. Roku 1218 Šimon umřel při obléhání Toulouse, bašty jihofrancouzského odporu. Tím se otevřela možnost pro Raymonda VII. z Toulouse k převzetí moci v této oblasti. Teprve po opětovné kontrole toulouských hrabat se do konfliktu plně vložila francouzská monarchie. Situace eskalovala roku

⁷⁸ Papežský legát totiž, kvůli neochotě spolupracovat, exkomunikoval Raymonda a krátce na to byl zavražděn. Více GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.-20. století)*. Praha: Svoboda, 1973, str. 71.

1229, kdy byl Raymond donucen podrobit se vládnoucím mocnostem Francie a nechat včlenit své hrabství do francouzské domény. O území sice nepřišel, nicméně vynuceným svazkem své dcery s Alfonsem de Poitiers, bratrem krále Ludvíka IX., tak došlo k provázání obou rodů, kdy ten královský získal značný vliv v oblasti Toulouse. Konečně, po smrti Alfonse a jeho družky, hrabství propadlo monarchii.

Albigenské křížové výpravy znamenaly především značný úspěch vlády Francie, jež vojenskými akcemi proti odbojné jižní Francii získala značná území, avšak hlavní důvod tažení, tedy vymýcení kacířství, nenaplnily. Ještě dlouhé roky po oficiálním ukončení výbojů se katarští vzbouřenci, opevnění na jihofrancouzských tvrzích, urputně bránili dobytí.

Po oficiálním začlenění oblasti pod královskou nadvládu nebylo nadále možné otevřené působení kacířů. Ti tedy začali pracovat ve skrytu, svůj vliv upevnili zejména na venkově. V takovém případě byly, k potlačení heretických myšlenek, organizované vojenské akce zcela neefektivní, bylo tedy nově třeba zřídit instituci, pracující přímo mezi lidmi a s jejich myslí, tedy inkvizici.⁷⁹

4.5 Pozadí Languedocu

Západní Evropa dvanáctého století se výrazněji, než ve stoletích předchozích, potýkala se vzestupem kacířských hnutí, majících své kořeny zejména v lidových vrstvách. Mezi stěžejní příčiny nastalého jevu bezesporu patřil, do té doby, nevídaný rozvoj vzdělanosti, který umožnil rozšíření gramotnosti mezi široké masy. Ta samozřejmě vedla k rostoucímu povědomí o náboženské nauce. Spolu s novými informacemi vzrůstal počet laiků v církvi, kteří chtěli aktivně participovat na hlásání Slova Božího. To ovšem často vedlo k názorovým rozepřím s hlavním proudem. Církev, zvyklá na negramotné věřící,

⁷⁹ Více GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 23-28.

ochotně naslouchající a důvěřující, byla z této situace otřesena. Již nestačilo prosté zaměření na rituální stránku obřadů, jež zcela uspokojovalo široké masy věřících. Nastal čas nutných změn. Nynější lid, více než na samotné obřady a rity, tíhnul více k představě ideální podoby církve, čerpající z představ prvotních křesťanů, tedy života v chudobě, čistotě a pokoře. To by, samo o sobě, neznamenovalo pro církve žádný palčivý problém, spíše naopak, nicméně spolu s představou prostého života se nabízí srovnání tohoto ideálu s nynějším stavem církve, která, v období vrcholného středověku, disponovala značným majetkem, movitého i nemovitého charakteru a spíše než kázání a ctnostnému a příkladnému životu se věnovala světským, především mocenským a majetkovým, záležitostem.

Dalším úskalím, vyplývajícím ze silného postavení středověké církve, vycházelo z postavení vyššího kléru, konkrétně opatů a biskupů, v jejichž pozicích se soustředila velice silná moc duchovní, ale především politická. Jakékoliv připomínky, či kritika na složení a privilegia církevních a světských představitelů tudíž nutně vyvolávala silnou nevoli církve. Ta, silně institucionalizovaná, mající pevný rámec ve věroučném systému, podepřený teology a právníky, disponovala sebevědomým dojmem, kdy veškeré odchylky od pravověří měla přesně definované a tudíž snadno rozpoznatelné a postihnutebné.

Výše popsanou oblastí, představující, na přelomu dvanáctého a třináctého století, baštu heretiky, byla oblast jižní Francie, nazývané rovněž Languedoc, se třemi opěrnými body v podobě měst Toulouse, Narbonne a Carcassonne. Na tomto území se soustředily značná moc a bohatství. Vzhledem k vysoké úrovni diversifikovaného zemědělství se rovněž jednalo o kraj nad poměry osídlený.

Panská moc v Languedocu, rovněž značně rozčleněná na řadu menších šlechtických rodů, disponujících svým územím, do jisté míry oslabovala vliv centrálního feudalismu. Vzhledem k faktu, že nižší aristokratické rody téměř nepraktikovaly dědické

právo prvorozeného mužského dědice, stávalo se, že se jejich majetek se dělil rovným dílem mezi všechny potomky mužského pohlaví, jak předkládalo zvykové dědické právo. Díky oslabení celkového majetku, děleného na menší části, se zástupci nižších šlechtických rodů nezářídka kdy uchýlovali ke sdruženým panstvím. Vztahy mezi jednotlivými rody tak nebyly přísně rozlišovány podle jejich postavení, jak tomu bylo na jiných územích Evropy. Z toho vyplývala nižší míra zatíženosti vazalských rodů.

V otázce života rolníků nacházíme podobně relativně, oproti zbytku středověké Evropy, nízké nároky jejich pánů. Ačkoliv museli rolníci dostávat četným závazkům, plynoucím z podřízenosti vládnoucího šlechtického rodu, na jehož území pracovali, právě s půdou, již obhospodařovali, mohli poměrně svobodně nakládat. Mnohá hospodářství, v průběhu námi sledovaného období, byla spravována se slušnou mírou samostatnosti. Pro takové usedlosti se zde vžil název *castra*. O duchovní a dobročinné záležitosti se zde starala obyvateli uznávaná osoba. Někde jednu osobu nahradila rada mužů, zodpovídající se místnímu pánu. Tento koncept byl zároveň zárodkem k samosprávným sdružením.

V neposlední řadě charakterizovala oblast Languedocu relativně hustá síť měst. Především od jedenáctého století, kdy došlo k výraznému rozvoji obchodu a řemesel, jihofrancouzská města značně bohatla. Vzhledem k příhodné poloze, kde se nabízelo obchodování jak se Středomořím, tak s vnitrozemím, nabývala tato města nejen na ekonomické prosperitě, ale i na politické moci, což opět vedlo k jejich samostatnosti. K nejúspěšnějším patřilo město, založené na křižovatkách obchodních tras, Toulouse. Počet jeho obyvatel se neustále zvyšoval, na začátku třináctého století se stalo nejpočetnějším městem v oblasti. Místní rovněž, od svého pána, získali výsadní právo rozhodovat ve vlastních sporech jimi volenou radou. Disponovali tak výraznou mírou samostatnosti.

Obdobně na tom byla i ostatní města v oblasti, ačkoliv žádná z nich nedosahovala autonomie Toulouse.

A právě vnímavost a tolerance, prostupující silně kosmopolitní languedockou společnost, znamenala ideální útočiště pro rozmanité heretické skupiny. Neméně důležitým faktorem rovněž byla jakási izolace místního kléru, nepřiliš ovlivněného snahami o všeobecnou církevní obrodu, tudíž laxnější k otázkám vymýcení kacířství. Nermalou úlohu, v ne zcela horlivém přístupu k otázce hereze, sehrály neutichující spory a potyčky mezi místní nejednotnou aristokracií, což působilo negativně na případnou spolupráci představitelů světské a duchovní moci. Ač nelze s přesností uvést, jaký z faktorů sehrál v problematice stěžejní roli, faktem zůstává, že na přelomu dvanáctého a třináctého století kacířství v jihofrancouzské oblasti napevno zapustilo své kořeny.⁸⁰

4.5.1 Politika a Inkvizice v Languedocu

Jak jsme výše nastínili, situace v Languedocu byla na začátku třináctého století poměrně složitá. Ačkoliv hrabata z Toulouse prakticky prohráli boj o své území, které padlo do rukou francouzských králů, vlivem nejednotnosti území, ani po jeho obsazení, neměla dosazená Inkvizice jednoduchou práci.

Po konci albigenských křížových výprav, kdy se oblast dostala pod nadvládu Francie, spravovali Languedoc služebníci francouzské koruny. Tyto komuny se dále členily do nižších stupňů rozličných funkcí. Nově ustanovená správa Languedocu se ale potýkala s četnými problémy. Hranice jednotlivých správních území nebyly jednoznačně stanoveny a tak mezi nimi docházelo k častým rozporům. Nadto si nároky na některé části oblasti snažily přivlastnit sousední mocnosti, zejména pak aragonští či angličtí králové. Jestliže cílem nové vlády v této oblasti byla konsolidace moci, aby nedocházelo k jistým

⁸⁰ Tamtéž, str. 19-24.

mocenským potyčkám, jak tomu bylo v letech minulých, zmíněné problémy realizaci takového záměru spíše znemožňovaly.

Ačkoliv se nyní nacházela města pod vlivem Francie, částečně si udržela autonomii z let před válkami. Místní šlechta a vysoce postavení obyvatelé si tudíž začínali uvědomovat, že nové pořádky na jejich území nevedou nutně ke ztrátě dřívějších svobod a době úpadku. Vyššího postavení se například těšil biskup z Toulouse, mající před vpádem křížáků do země omezené kompetence. Jednalo se však rovněž o znovuzískání světských privilegií, jejichž zneužívání vedlo k mravnímu zpustnutí církevních hodnostářů. Vedle některých představitelů vyššího církevního kléru si přilepšili rovněž mnozí světští páni. Sám Raymond VII. z Toulouse, nucen se, po vítězství Francie a podpisu Pařížské smlouvy, podřít a učinit tak nepříjemné ústupky, v následujících letech získával zpět část ztracené moci. Opět mohl dosazovat městské radní, dle svého výběru, či soudit spory. Úsilí hraběte z Toulouse o obnovenou prosperitu svého panství pomohlo ve výsledku paradoxně právě Francii, které, po smrti jeho nástupce Alfonse de Poitiers, propadlo celé území.

Dalším šlechticem, schopným vytěžit ze změn poměrů v Languedocu k užitku vlastnímu i celé země, byl hrabě de Foix, vládnoucí v oblasti východních Pyrenejí. Jeho rod byl schopen v následujících stoletích vybudovat sofistikovaný systém správy celého hrabství.

Následující společenskou vrstvou, schopnou přizpůsobit se novým pořádkům, byli rolníci. Rovněž ve vsích, kde se rolnictvo soustředilo, vznikaly samosprávné jednotky, vesnické rady. Jejich existenci lze doložit již v době vlády hrabat z Toulouse, avšak po převzetí kontroly nad územím francouzskou monarchií zaznamenal počet rad výrazný vzestup.

Jak jsme již naznačili, v Languedocu, ani po změně vládnoucích struktur, nebyla politická situace zdaleka přehledná a jednoduchá. Mnozí jednotlivci či skupiny disponovali jistou mírou moci, což nikdy nevedlo k případnému

jednoduchému a jednoznačnému konsenzu. Vedle světských panovníků disponoval v Languedocu značnými kompetencemi rovněž klér. Duchovenstvo těžilo z výhody „členství“ v nadnárodní organizaci, tedy církvi, což značně usnadňovalo jejich vzájemnou spolupráci. Navíc církve se řídila dle vlastních právních ustanovení a zákonů. Přesná pravomoc církve a jejich představitelů ve společnosti vrcholného středověku lze jen stěží přesně definovat, jisté ale je, že duchovní oplývali značným množstvím světských kompetencí.

Právě v případě právních, potažmo soudních záležitostí, je nutné pojednat o otázce církevních soudů. Ty sloužily primárně k řešení záležitostí uvnitř církve, tedy poslušnosti a kázně kléru. Nicméně, do pravomoci církevních soudů spadaly rovněž tzv. duchovní záležitosti. V této kategorii nalezneme, mimo jiné, kacířství, zneuctění posvátných míst, záležitost církevních přísah, kultické prohřešky aj. Již zde vyvstává otázka, zda nedocházelo ke střetu zájmů duchovních a světských. Nadto si církve nárokovala, aby se církevní soudy zabíraly rovněž otázkou manželství, majetku duchovenstva, desátků, či darů kostelům. Ve zmíněných případech již není pochyb o nutnosti vážných konfliktů, jaké musely dotyčné požadavky církve vyvolávat.

Společnost středověkého Languedocu se ocitala v politickém zápasišti, kde si četné skupiny či jednotlivci nárokovali naplnění svých požadavků, jež plynulo z rozdrobené moci mezi tyto mnohé aktéry politického života. Zářným příkladem zastupitelů církve s ambicemi participovat na světském právu byly právě inkvizitoři.

Středověké soudnictví dvanáctého století prošlo značnou obměnou. Na rozdíl od justice předchozích staletí, jež většinou představovala snahu o nalezení společného konsensu ke spravedlnosti pro daný případ, se ze soudních procesů stala demonstrace autority a moci toho, kdo je reálně řídil. V období před dvanáctým stoletím byl soudní tribunál místem

kompromisu a urovnání sporů, kde prakticky neexistovalo odborné vymáhání práva, příslušní soudci plnili spíše roli víceméně pasivních předsedů. Následující století se situace radikálně poměnila. Celý soudní aparát, nyní již vylepšený o kvalifikovanější soudce a vedení procesu, měl sloužit zejména k prosazení zájmů panovníka. Skončila tak doba hledání společné shody pro veřejné blaho komunity, nastoupily rozsudky ve jménu obecných morálních principů společnosti, vzešlých z kultury elitních kruhů.

Uvedené řádky lépe poslouží k pochopení práce inkvizice, která svou činnost prováděla právě na tomto pozadí.

4.5.2 Inkviziční působení v Languedocu

V předešlém období středověku se v soudním procesu uplatňoval princip *accusatio*, vycházejícího z práva římského.⁸¹ Vycházelo se z premisy, kdy žalobu vznášel poškozený osobně, či v zastoupení příbuzných či vrchností. V průběhu řízení zastával jak soudce, tak samotný soud, zcela pasivní úlohu. Pokud iniciátor žaloby, tedy poškozený, proces pohrál, byl zavázán pykat stejným trestem, jaký by byl uvalen na obžalovaného, v případě prokázání jeho viny. Sám obžalovaný měl možnost se ospravedlnit a to hned několika způsoby, božím soudem, zajištění výpovědi přísežných svědků či navržením protistraně eventuální souboj.

Naproti tomu, církevní soudy ve dvanáctém století postupovaly *ex officio*,⁸² za použití metody *denunciatio*, jež umožňovala žalobci nenést odpovědnost za případné prokázání křivé žaloby. Konečně, na sklonku dvanáctého století se započalo soudit dle metody *inquisitio*. Nový postup si rychle oblíbilo dokonce i světské soudnictví. Hlavní odlišnost nové procedury spočívala v možnosti soudce spustit stíhání obviněného, přičemž

⁸¹ *Accusatio publica*- vznést podnět k procesu mohl každý svobodný občan podáním veřejné obžaloby. Více OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. I. díl. Praha, 1888, str. 120-121.

⁸² z úřední moci

informace o jeho domnělém přečinu pocházely jen z fám, ze zvěstí, které se tradovaly. Rovněž mohl sám aktivně vyhledávat další potenciální svědky či důkazy.

Vlivem usilovné práce inkvizičních tribunálu v Languedocu, části francouzské monarchie, se zde, na začátku čtrnáctého století, podařilo téměř vyhubit katary a výrazně omezit vliv jiných heretických skupin.⁸³

4.6 Inkviziční tresty

Inkvizice si vydobyla své význačné postavení, kterému se v období vrcholného středověku těšila, zejména za pomoci systematicky zkonstruovaného systému trestání. Musíme si uvědomit, že samotný trest sloužil mnoha rozličným účelům. Ovšem, mohl viníka přivést k pokání a obrácení, tedy zřeknutí se hříšného života, čímž tedy potíral zločinnost. Také sloužil jako dokonalý nástroj k zastrašení široké veřejnosti, jež, drženou v bázni a strachu, znejistil a tak minimalizoval možnost vzniku potencionálních hnutí odporu. Opakující se tresty v lidském myšlení rovněž podržely představu platnosti obecného společenského řádu, kde každý jedinec nesl zodpovědnost za své činy.

Z obdobných důvodů sáhla k využívání trestů rovněž inkvizice. Systém trestů se samozřejmě praktikoval i na světských soudních tribunálech, avšak inkvizitoři disponovali, oproti svým kolegům, určitou výhodou. Laické soudní dvory totiž disponovaly relativně zkonstatelným systémem přiřazování konkrétních trestů za ty které přečiny. Naopak, inkvizitoři měli zcela volnou ruku ve výběru příslušných potrestání. Nadto často měnili druhy trestů, což mělo vést ke spolupráci vězněného s inkvizicí. Rafinované trestání v jejich pojetí tak

⁸³ GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 33-42.

můžeme pokládat za nástroj manipulace, vedoucí ke zlomení odporu odsouzeného.

4.6.1 *Liber sententiarum*

Abychom si představili práci languedockých inkvizitorů co nejkonkrétněji, v následujícím pojednání budeme vycházet z dokumentu *Liber sententiarum*, seznamu Bernada de Gui, osobních záznamu tohoto slavného inkvizitora.⁸⁴ Jím vytvořený soupis jednotlivých trestních řízení čítá na 907 záznamů. Z nich v 633 případech byl odsouzenému uložen trest či pokání. Zbytek případů řešil změnu již dříve uvalených trestů. Celkově se řízení týkalo 637 osob, 413 souzených pouze jednou, 244 vícekrát. Ne všichni zmínění byli souzeni samotným Guim.

K samotným trestům, nejmírnější podobou perzekuce viníka byla nutnost učinit několik kajících poutí. Tak mírné pokárání patřilo především okrajovým sympatizantům příslušné hereze, v *Liber* se týká celkem 17 případů, tedy pouhého zlomku z celkového počtu. Pokud se provinilec angažoval v kacířské oblasti o něco více, byl zarputilejší ve své víře, byl přichystán trest tvrdší, a sice veřejné nošení znaku jednoho, či několika žlutých křížů, připevněných na přední i zadní straně oděvu. Veřejné nošení potupného symbolu platilo pro 136 rozsudků. Doposud šlo o veskrze mírné tresty. Následovalo uvěznění. V naprosté většině rozsudků se jednalo o vězení doživotí, spojené se zabavením majetku viníka. Jedná se o nejpočetnější případ perzekuce, konkrétně 308 případů. Existovalo několik typů věznění, od mírného režimu po režim tvrdý, kdy byl viník připoután ke zdi či k podlaze. Konečně posledním a nejtvrdějším trestem, pro opravdu zarudlé jedince, bylo upálení. Zde nastává problém, jelikož inkvizitoři měli zpravidla rovněž kněžské svěcení, a tudíž jim bylo zapovězeno sáhnout komukoliv na život. Situaci tudíž řešili předáním

⁸⁴ Více informací o inkvizitorské práci Bernarda de Gui poskytne např. MAXWELL-STUART, P.G. *Witch Beliefs and Witch Trials in the Middle Ages Documents and Readings*. London: Continuum International Pub. Group, 2011.

příslušného odsouzenec zástupcům světské moci, majícím trest provést. Podle *Liber* skončilo smrtí upálením 41 případů.

V příručce dominikánského inkvizitora rovněž nalézáme 40 záznamů o tzv. odsouzení v nepřítomnosti. Jelikož ne všichni stíhaní jedinci, předvolaní před tribunál, se k němu opravdu osobně dostavili, inkvizici nezbývalo nic jiného, než viníka odsoudit v zastoupení. Dalších 89 rozsudků spočívalo v potrestání mrtvého. V registru languedockého inkvizičního tribunálu se nachází ještě několik ojedinělých způsobů potrestání, například povinnost účastenství na křížové výpravě.

Podstata trestů, ukládaných inkvizicí odsouzeným kacířům, tedy tkvěla především v úplném potlačení hereze. V jihofrancouzské oblasti, myšlenkově rozdrobené nejen vlivem mnohých politických zájmů, ale rovněž nejednotným mravním základem společnosti, získala hereze značně silné zázemí. Z předchozího pojednání vyplývá, že právě církve disponovala jasně definovatelným mravním řádem, díky němuž byla schopna kooperace, čímž měla lepší předpoklady ke sjednocenému postoji v problémových situacích. Ve světském prostoru žádná morální jednota neexistovala. Inkvizice se svými tresty snažila rovněž posilovat, či zakládat určitou formu společného vědomí společnosti, které však pravděpodobně nevycházelo ze sdíleného prostoru mravních hodnot, ale z předem objednaného mustru. Jinými slovy, nešlo jí o kultivaci stávajícího kolektivního svědomí, ale o nastolení svého vlastního typu svědomí. Pravděpodobně tak, spíše než zájmy obecného blaha, hájila zájmy vládnoucích vrstev.

Nutno poznamenat, že procesní rozsudky se, ve středověku, těšily značné oblibě veřejnosti. Nejinak tomu bylo v případě inkvizice. Existovaly tzv. *sermones generales*, veřejná shromáždění, určená právě k veřejnému vyhlášení ortelů. Je třeba si uvědomit, jaký dopad musely takové akce zanechat v myslech přihlížejících. Nejlépe lze důsledek hromadných

rozsudků pochopit na jejich stručném popisu, jehož autorem je rovněž Gui.

Ještě před samotným vyhlášením proběhlo kázání samotného inkvizitora, načež světští zmocněnci přísahali absolutní nápomoc při potírání heretiků a jejich sympatizantů. Následoval proslov inkvizitora, ve kterém pozměnil již dříve uložené tresty. Kdo byl nucen nosit na znamení provinění kříže, je nyní mohl konečně sejmut. Komu byl udělen doživotní žalář, mohl jej opustit, avšak pod podmínkou vykonání dílčích úkonů, například již zmíněných poutí či nošení potupných křížů. Inkvizice podobnými znaky milosrdenství předkládala přihlížejícím naději a zároveň informaci o laskavé a milující církvi. Vzápětí však následoval pomyslný vrchol výstupu, tedy samotné vyhlašování rozsudků z tzv. *culpe*, seznamu všech viníků a jejich přečinů. Ty rovněž obsahovaly poměrně detailní líčení jednotlivých provinění. Podrobné a opakované popisování dílčích prohřešků kultivovalo společenský náhled na pravověří, definovalo přesné hranice dovoleného chování. Veřejné vystoupení tedy sloužilo k určité výchově lidu.

Po přečtení *culpe* měli obvinění možnost kát se, litovat svých provinění a zříct se heretického myšlení. Inkvizitor poté vynesl rozsudky, nejprve v latině, poté v národním jazyce. Samotný Gui nechal zpravidla předložit případy v pořadí, dle závažnosti přečinu, od uložení pouti, až po trest smrti. V následující části přišly na řadu tresty pro již zesulé. Těm mohl být zabaven majetek, nebo exhumováno tělo, na kterém se poté vykonal dodatečný trest. Diváci, přihlížející vyhlašování, ale rovněž celá společnost, si tak měli uvědomit, že za potencionální provinění proti církvi, v tomto případě kacířství, neujdou trestu ani po smrti, což obvykle vzbuzovalo bázeň a značnou míru poslušnosti. Závěrem Gui vyhlásil tresty pro uprchnuvší stíhané provinilce, po čemž přišel pomyslný vrchol události, předání odsouzcenců na smrt světské moci, mající exekuci vykonat.

První šly na popraviště osoby, dopustivší se recidivy, tedy opakovaného příklonu k heretickým naukám, ačkoliv je již v minulosti odvolaly. I když se mnozí z nich opět ochotně zříkali kacířských bludů, nebyl již, na jejich snahy o nápravu, brán zřetel. Druhou vlnu osob, vedenou na popraviště, tvořili příslušníci kacířských hnutí, zejména katarů a valdenských, kteří neprovedli pokání. Třetí a poslední byli přivedeni viníci, kteří přiznali své viny, ale v zápětí doznání odvolali a zarytě se obhajovali.⁸⁵

Exemplární tresty provinilců tedy měly odradit jak trestaného, tak další potencionální sympatizanty s herezí. Pokání obžalovaných se v mnoha případech bralo jako polehčující okolnost, čemuž se přizpůsobila forma potrestání. Avšak i mírnější podoba trestu sloužila inkvizici, podobně jako reklama, kdy osoba oděná v obleku s křížem, či nebožák konající povinnou očištnou pouť, obvykle za hranice panství, zosobňovali všudypřítomnou hrůzu z možné perzekuce, konkrétní doklad o výši ceny, nutné za přečin zaplatit. Tak docházelo k rozsévání strachu a obav mezi heretiky i širokou veřejností. Vrcholnými nositeli bázně se samozřejmě staly samotné popravy. Bernard Gui, jak se lze dočíst v jeho dokumentech, poslal na smrt 41 odsouzených, z čehož vyplývá, že popravy zdaleka netvořily hlavní část výkonu trestů. To však stále nepopírá fakt, že se jednalo o smutné a temné praktiky, hrubě nesourodé s pravým posláním církve.

Cíl postihů, ať už se jednalo o nošení kříže či upálení, tkvěl v jisté „propagandě strachu“. Nikdo si neměl být příliš jistý svým postavením, v bázni se přiklánět na stranu církve a spolupracovat na očištění společnosti od heretických sedimentů. Směs trestů a odpuštění měla sloužit k prosazení inkviziční představy o systému morálního chování v oblasti s názorově velice diversifikovanou společností.

⁸⁵ BERNARDUS, Guidonis. *Practica inquisitionis heretice pravitatis* *. Paris, 1886, str. 82-86 in GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 111-113.

4.7 Dopad na společnost

Mnoho odsouzených, neochotných vzdát se svého předsvědčení ani tváří v tvář trestu, neváhalo vybit si svou frustraci na představených církve, přítomných při procesu na shromáždění. Podobné výlevy pouze potvrzovaly, v očích obecnostva, úhel inkvizičního pohledu na přečiny heretiků, čímž se ochráncům čistoty církve zvyšoval společenský kredit.

Ovšem, často docházelo i k opačné situaci, ze které vycházeli lépe příslušníci kacířských hnutí. Například při veřejném čtení rozsudků nad spirituály, odnoží mnišského řádu františkánů, či béguiny.⁸⁶ V obou případech se jednalo o mírná hnutí, většinou trestaná za zcela nezávažné skutky.⁸⁷ A právě zkušenost z podobných událostí některé přihlížející přesvědčila o neoprávněném a nespravedlivém jednání inkvizice. Přesvědčení o nevině potrestaných kacířů násobil způsob, jakým mnozí z nich přijali smrt, tedy poklidně a s pokorou. Příběhy podobného charakteru se potom velice rychle šířily okolím a tím měly hlubší dopad na vědomí společnosti. Nadto, samotné popravy vykonávalo světské rameno, inkvizitoři tak již nedbali na průběh a ukončení trestu. Často se tudíž stávalo, především mezi zastánci béguinů, že se s ostatky popraveného zacházelo velice nevybíravým způsobem. Mnozí lidé totiž pohlíželi na zuhelnatělé zbytky těl heretiků jako na svaté relikvie, a proto neváhali přikročit k jejich rozebrání, ve snaze si některé jejich části opatřit.

⁸⁶ Jednalo se o polo klášterní komunity, žijící v nížinách. Více SIMONS, Walter. *Cities of ladies: Beguine communities in the medieval Low Countries, 1200-1565* [online]. Philadelphia [Pa.]: University of Pennsylvania Press, c2001 [cit. 2016-06-29].

⁸⁷ Uvedeno na příkladu dvou odsouzených béguinů, jenž měli být upáleni za barvu šatů, jež nosili a za hromadění zásob ječmene. Více důkazů GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 115-116.

4.7.1 Funkce vězení

Na trest se optikou dnešní společnosti pohlíží veskrze kladně. Věří se, že odnětí svobody dovede viníka napravit, přimět ho k zamyšlení a přehodnocení svých činů, že dokáže vrátit zpět jedince svedeného na scestí. Vystává otázka, jak na funkci trestu pohlíželi samotní inkvizitoři. Bernard Gui a další vyzdvihovali zejména vyšší míru ochoty vězňených spolupracovat na odhalování prohřešků jiných osob. Jinými slovy, inkvizici nešlo o nápravu konkrétního jedince, tudíž se nezabývala možným morálním vývojem člověka, uvrženého do *mur*⁸⁸. Cílem věznění se tak zpravidla stávalo pouhé získávání informací. Podobně jako u poprav, ani věznění nemělo jasná pravidla a strukturu, lze tedy hovořit o jeho značné neuspořádanosti. Neexistoval zde denní ani pracovní režim, dokonce v *murs* nepobíhala žádná forma náboženské převýchovy, či osvěty. Jeden z mála náznaků systematičnosti tkvěl v oddělených celách pro muže a pro ženy. Nicméně důkladnější diference, například odsouzených a obžalovaných, zde nefungovala. Neobvyklé nebyly ani manželské návštěvy. Vězeň si tak prakticky určoval denní rozvrh dle vlastní libosti, ovšemže pouze v mírnějších podmínkách, při tvrdé formě uvěznění nic podobného nebylo možné.

Dle dostupných informací si, jak se zdá, inkvizice nečinila přílišné starosti s vybudováním pevného vězeňského řádu, jenž by sloužil k pokání a nápravě viníků. Spíše se jednalo o značně neuspořádanou oblast, o jejíž správu a případnou kultivaci evidentně nikdo nejevilo přílišný zájem.

⁸⁸ *Mur* byl obecný název pro inkviziční vězení, Thomsett uvádí podrobnější rozlišení na *murus largus*, relativně mírnou formu uvěznění a *murus strictus*, velice stísněné prostory, naprosto nevhodné pro život. THOMSETT, Michael C. *The Inquisition: a history*. Jefferson, N.C.: McFarland, 2010, viii, str. 67.

4.7.2 Užívání trestu k řízení společnosti

Inkvizici tedy nikterak nezajímala individuální náprava postihnutého jednotlivce, ale spíš působení na celou společnost, získání vlivu k možnosti zakládat systém morálního jednání v duchu křesťanství.

Pokud bychom vycházeli ze soudního řízení světského středověkého tribunálu, býval viník většinou jednorázově potrestán a poté popuštěn na svobodu. Pokud delikt nezopakoval, soud se s ním dále nezaobíral. U inkvizičních procesů panovala odlišná situace. Podle Guiových záznamů se z celkového počtu 637 souzených osob, ocitlo před soudem vícekrát 224 jedinců, z toho 178 dvakrát a 46 dokonce třikrát. Pokud se někdo objevil před inkvizičním tribunálem, byl po dlouhou dobu veden v jejich registrech a pečlivě sledován. Polehčující okolností se samozřejmě stala případná spolupráce při odhalování dalších provinilců. Odsouzeným často ani nic jiného nezbyvalo. Tím, že jednou prošli vyšetřováním, se zařadili do skupiny odpadlíků, jen stěží se včlenivších zpět do řádné křesťanské společnosti. Ačkoliv již neměli nařízené nosit potupné symboly, stále je provázelo jakési neviditelné stigma, důkaz minulého úpadku. Podobně postižení jedinci, zpravidla ochotně spolupracovali s inkvizicí v naději, že se konečně vymaní z okovů kacířské minulosti.

Rovněž cesta kajícníka představovala pro odsouzeného nepředstavitelná muka. Nejenže bylo obecně známo viníkovo postavení, on musel pravidelně absolvovat potupné důkazy své nynější podřadnosti, způsobené úpadkem k herezi. Vždy, o svátečních a o nedělních bohoslužbách, kajícníka, v tenkém oděvu a v přítomnosti všech věřících, zmrskal kněz. Podobné fyzické tresty následovaly rovněž během různých církevních průvodů. Ani v momentě, kdy si dotyčný trest odpykal, neměl zdaleka vyhráno. Inkvizice si obvykle nárokovala výhradní právo dle libosti prodlužovat tresty stávající, či ukládat tresty nové.

Vedle odhalených kacířů a jejich sympatizantů se nalézali na obdobném stupni středověkého společenského žebříčku rovněž lidé, trpící malomocenstvím, nebo Židé.

Ne každý byl schopen vydržet neslábnoucí tlak okolí. Lepé řečeno, jen málo odsouzených se s tímto náporům smířilo. Nejen že, jak jsme poznamenali výše, se potrestaní viníci často podíleli na vyhledávání dalších heretiků, navíc se mnozí z nich upsali do služeb samotné inkvizice.⁸⁹ Za nejvíce ceněné přeběhlíky z kacířských táborů zpět do lůna církve, byli považováni vrchní představitelé hnutí, valdenští kněží a katarští Dobří. Jejich případná konverze mohla vést k usvědčení mnoha jedinců, napojených na komunitu. K velice překvapivému obrácení katarského Dobrého došlo 2. dubna 1236, kdy se Raymond Gros, sám od sebe, hlásil v Toulouse ke službám u dominikánů. Mezi katary se, po rozšíření této zprávy, objevil nebývalý nárůst paranoii, mnozí vyznavači se v obavách začali sami přihlašovat u inkvizice doufajíce, že jim bude přiznání připočteno k dobru. Raymond se sice, dle očekávání, stal v procesech klíčovou osobou, avšak jinak, než se předpokládalo. Sami kataři se k němu obraceli, své svědectví zaštiťovali jeho výpověďmi, dokonce ho žádali o rady v otázce doznání. Jiné případy konverze Dobrých mužů se ovšem nesly u ducha udavačství a intrik. Nutno dodat, že praxe obrácení *perfecti* spíše probíhala ještě před přeměnou katarství v podzemní komunitu, tedy do období sklonku třináctého století. Po této transformaci dobrovolné přestupy Dobrých prakticky vymizely, více než kdy předtím se ve vzduchu vnášela hrozba upálení na hranici. Následoval čas řadových členů kacířských hnutí, jakožto potenciálně ovlivnitelných jedinců, schopných výrazně vypomoci při potírání hereze. K ukázce ochotného konvertity může posloužit osoba Blaise Boyera z Narbonnu. Sympatizoval především se spirituály a béguíny.

⁸⁹ Tak tomu bylo v případě Bernarda de la Garrigue, jenž se z katarského Dobrého, po dopadení inkvizicí, stal služebníkem inkvizicí v Carcassonn. GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 127-128.

V momentě, kdy se dostalo na výsledch u Narbonské inkvizice, Boyer, ze strachu před persekucí přislíbil spolupráci při honu na kacíře. Následně podnikl úspěšnou cestu po východní části Středomoří, kde se těšil uznání mnoha zdejších inkvizitorů. Za kvalitní službu mu byly jeho dřívější přečiny téměř odpuštěny.

Z obav před veřejným zostuzením, ziskáním, v podstatě doživotního stigmatu, před ztrátou svobody, majetku či dokonce vlastního života. Z těchto a dalších důvodů obžalovaní kacíři a jim naklonění jedinci často volili raději spolupráci s úhlavními nepřáteli, než aby trpěli oni, či jejich příbuzní.⁹⁰ Inkvizice tak měla, díky svému pružnému systému trestů, v rukou neskutečně účinnou zbraň, sloužící ke kultivaci společnosti, dle svých vlastních představ. Ze ztrestaných kacířů a přívrženců inkvizice obratně vytvořila kastu, ocitající se na samém dně společnosti. Ze dna nebylo prakticky úniku, jedinou možností, alespoň pro naději na lepší budoucnost, byl často pouze útěk, anebo spolupráce.

Inkviziční tresty tak neznamenalou pouhý represivní prostředek k vypořádání se s přečinem hereze. *„Tento systém trestání byl také prostředkem komunikace. Velká všeobecná kázání, během nichž byly vyhlašovány tresty, byla mimořádnými příležitostmi k propagandě, kdy se inkvizitoři snažili poučit shromážděné davy o podstatě pravověří a nepravověří. Pomocí těchto velkých ceremonií inkvizitoři usilovali o to, aby se jejich ambiciózní mravní řád stal v Languedocu dominantní.“*⁹¹

4.8 Perspektiva místních obyvatel

Předchozí pojednání cílilo především na nástin událostí ve středověkém Languedocu optikou inkvizice. Nyní je potřeba zacílit na reakce lidu na působení těchto svatých strážců veřejného pořádku. Široký okruh místních poddaných přistupoval

⁹⁰ Jakožto potomci odsouzených mohli i oni kdykoliv přijít o svůj majetek, rovněž nesměli zastávat pozice veřejných úřadů. Proto i příbuzní kacířů často raději spolupracovali s inkvizicí.

⁹¹ Tamtéž, str. 133.

k inkviziční praxi jednak odporem, jak tomu bylo v případě kacířů a jejich zastánců, a jednak snahami přetvořit důsledky počínání duchovních tribunálů ve vlastní prospěch. Ihned na začátku vyvstává problém, jak počínání lidu vlastně rekonstruovat. Z velké části se jednalo o negramotné jedince, již po sobě nezanechali žádné písemné zmínky. Navíc je třeba si uvědomit, že z povahy činů, majících zpravidla nelegální a tudíž utajený charakter, ani nelze očekávat možnou existenci jejich přesné a doslovné rekonstrukce. Nezbývá, než se spolehnout na poznatky místních vládnoucích struktur, potažmo inkvizice, a to pouze těch případů, jež vylhly na povrch, díky nedostatečnému utajení.

K vykreslení jednotlivých podob odporu nejlépe poslouží dochované prameny těch, proti kterým lidová rezistence cílila především, a sice inkvizitorů. Vedle již zmíněného Bernarda Guie, díky jehož dochované literatuře jsme s to vytvořit poměrně věrnou rekonstrukci dobových poměrů, existuje dokument Nicholase Eymericha, původem aragonského inkvizitora, *Directorium inquisitorum*. Spis pojednává o způsobech, používaných kacíři při výsleších v momentech, kdy odmítali vypovědět z důvodu ochrany sebe či bližních. Jedná se tedy o soupis obratných mechanismů, jež heretici v průběhu let zdokonalovali. Tím ovšem nabudili druhou stranu, vyslychající, aby i oni vylepšovali svou soustavu praktik, sloužících k odhalení jednotlivých kacířských úskoků. A právě způsobům skrývání informací kacíři při výsleších věnoval Eymerich část svého díla.

Triky heretiků spočívaly především ve hře se slovy, jejich významy a v pozměňování smyslu celých výroků. Tak například, pokud se tazatel zeptal dotazovaného, zda věří v soupodstatnost Otce i Syna, ten mu odvětil otázkou, v co věří on sám. Tazatel odvětil, že v soupodstatnost věří, přičemž dotazovaný odpověděl, že on v to věří také. Dle interpretace inkvizitora tím měl dotazovaný, tedy heretik na

mysli, že věří víře tazatele a nikoliv samotné soupodstatnosti.

Jiným tahem vyslýchaného bylo přenášení významu prvotního dotazu. Jestliže se dotaz týkal problému odsouzení přísahy mluvení pravdy u soudu, odpověď posunula význam otázky k podobnému, leč jinému tématu. Výrok dotazovaného pak mohl souhlasit s odsouzením nemluvení pravdy, což však význam původní teze posunulo.

Další metodou vyhýbavé reakce bylo předstírání prostoty. Dotaz tazatele po víře ve vzkříšeného Krista dotazovaný úmyslně zaonačil v prohlášení, že on, jakožto prostý člověk, není s to přemýšlet o tak složitých otázkách.

Mezi další metody se řadila předstíraná nemoc, slabomyslnost či dokonce šílenství, to pouze za účelem vyhnutí se palčivým otázkám inkvizitorovým.⁹²

Jelikož jde o popis skutečnosti podaný optikou inkvizice, je nasnadě přistupovat k textu s jistou dávkou reflexe a odstupu, nicméně pasáže o sémantických technikách působí více méně věrohodně.

Využívání různorodých technik při výsleších samozřejmě nebyl zdaleka jediný způsob, jak se pokusit ošálit inkvizici a tím uniknout z jejího dosahu. Mnoho stíhaných jedinců využívalo rovněž možnosti předstírané spolupráce, čímž oklamali vyšetřovatele. Známý je případ Betranda Raimonda, sympatizanta katarství, který, aby uniknul jistému žaláři, přislíbil vyhledání a předání svých druhů do rukou inkvizice. Díky jeho lákavé nabídce mu bylo opravdu umožněno svého závazku dostát. Nicméně daný slib nedodržel, navíc ostatní katary, ocitající se v nebezpečí varoval a následně utekl.

Jelikož inkviziční tribunály v jednotlivých městech v oblasti často patřily pod různé zřizovatele, obvykle dominikánský řád, či místní biskupství, ne vždy tak probíhala mezi inkvizitory

⁹² EYMERICH, Nicholas. *Directorium inquisitorum F. Nicolai Eymerici Ordinis Praedicatorum, cum commentariis Francisci Pegnae sacrae theologiae ac iuris utriusque doctoris*. Venice, 1595. in tamtéž, str. 139-140.

ideální komunikace, což přímo vyzývalo mnohé podnikavé jedince k činu. Ten spočíval jednoduše ve snaze popudit proti sobě ty tribunály, informačně od sebe zcela izolované. Vskutku mistrovský kousek se podařil Bernardu Clergue, vyznávajícimu, společně se svým bratrem, katarské myšlení. Za kacířství se později ocitli u inkvizičního výslechu. Ačkoliv byl Bernard i poté dlouhou dobu soustavně vyslýchán a dokonce i vězněn, jeho nezlomný duch a neutuchající touha po svobodě mu pomohly nejen k vypořádání se s útrapami stíhání, navíc systematicky zpracovával ostatní vězně, kteří byli ochotni svědčit proti němu samotnému, či jeho rodině. Kromě toho se Bernard pokoušel právě o poštvání jednoho inkvizičního tribunálu proti druhému.

Avšak ne všichni obvinění oplývali dostatkem vlastností k přímému boji s inkvizitory a jejich nevyzpytatelnými praktikami. V podobném případě se stíhaný zpravidla uchýlil k možnosti útěku. Ve zmíněných záznamech Bernarda Guie se, z celkového počtu 603 případů, rozhodlo k uprchnutí z dosahu inkvizice 39 osob. Vzhledem k přístupu úředníků a spolupracovníků této církevní instituce, motivovaných veskrze finančními odměnami, tudíž nedisponujících přílišnou měrou horlivosti pro věc, se častokrát v případě, kdy byl viník odhodlán utéci, nejednalo o nikterak složitý úkon. Jiná situace se ovšem týkala útěku již ze samotných *mur*.

Na území Languedocu, před zničením posledních bašt katarů, ve 30. a 40. letech třináctého století, stále existovaly možnosti k nalezení relativně bezpečného úkrytu, kam se mohl uprchnuvší jedinec uchýlit. Vedle mnohých útočišť zde zároveň fungovala rozsáhlá podpůrná síť pro utečence, snažící se už tehdy uniknout za hranice země. Avšak, po zničení i posledních opor katarské rezistence, se jedinou možností úniku stal odchod do Itálie, konkrétně Lombardie, místa se silnou katarskou základnou. I nové oblasti, skýtající možné útočiště pronásledovaných heretiků, měly spíše temporární charakter, jelikož brzy i zde docházelo k formování důkladnější sítě středisek inkvizice.

Otázkou zůstává, jaké důvody přiměly stíhané jedince změnit strategii odporu, kdy, na pomezí třináctého a čtrnáctého století, prakticky ustaly pokusy o útěk před inkvizitory. Důvody proměnlivých strategií patrně souvisely s vyšší mírou pragmatického uvažování. Zkusme se blíže zaměřit na výhody a nevýhody takového počínání. Při útěku jde pochopitelně primárně o zachování vlastního života a vyhnutí se případnému mučení, či jiné formě útlaku. Na druhou stranu, únik z dosahu inkvizice znamenal rovněž zabavení majetku, neustálý strach z možného dopadení, ztrátu veškeré společenské prestiže a rovněž možné komplikace pro příbuzenstvo.

Stíhané osoby raději, než jistou svobodu na nejistou dobu, volili nejistou naději na lepší budoucnost. Avšak našli se i ti, kteří vzali osud do svých rukou a bojovali rozličnými způsoby proti inkvizičnímu nátlaku. Jistou výhodou v tomto zápase měli samozřejmě majetní jedinci. Nejenže zpravidla disponovali dostatečnými prostředky k úniku, navíc, vzhledem ke svým kontaktům dokázali poměrně snadno uniknout všelijakým nástrahám, čekajícím na obtížně pouti do bezpečí. Méně solventním často nezbývalo, než se spolehnout na solidaritu jiných, na nezištnou pomoc a často na prosté štěstí. Obě skupiny ovšem, vzhledem ke své situaci, byly donuceny se ne zřídkakdy podřídít a hrát roli podřadných chudáků, závislých na milosrdenství druhých.

Ačkoliv se mohou některé druhy odporu dnes zdát značně neefektivní a průhledné, pro obhajobu účinnosti takového počínání hraje fakt, že jisté druhy hereze přečkaly největší nápor inkvizičního potírání. Řeč je zejména o valdenských, v pozměněné podobě fungujících až do šestnáctého století.

4.8.1 Skupinový odpor

V předcházejícím pojednání jsme se zaobírali především odporem jednotlivců, z logiky věci ovšem vyplývá, že rezistence nabývala i podob kolektivních. Jsou známá četná

rolnická lidová povstání,⁹³ kdy se zpravidla jednalo o otevřené podoby odporu. Rebelie, vnikající jako reakce na systematické potírání hereze, se vyznačovaly spíše latentní podobou. Rozsáhlá podpůrná síť, poskytující kvalitní zázemí pro uprchlíky, hledající bezpečné a nábožensky tolerantní útočiště. Různorodá společenská podpora pro vyznavače heretických hnutí. Druhy subvencí, zmíněné rovněž v předchozím pojednání, představovaly nejčastější zástupce latentního odporu.

Druhý typ vyjádření společenského nesouhlasu vycházel z otevřeného provolání nesouhlasu, utvoření opozice v neskrytosti. Případů, zapadajících do schématu, však v Languedocu, stejně jako v celé Evropě, nebylo mnoho. Z výzkumu historika Givena, zabývajícího se dohledáním konkrétních příkladů kolektivního otevřeného odporu v jihofrancouzské oblasti třináctého a čtrnáctého století⁹⁴ vyplývá několik pozoruhodných skutečností. V téměř devadesátiletém horizontu studie bylo zaznamenáno pouze čtyřiačtyřicet případů resistance, kategoricky spadajícího do zkoumaného typu. Inkvizici tak očividně nesužovaly časté výpady ze stran rebelujících obyvatel. Tím méně pak samotné inkvizitory. Pochopitelně nejvyšší počet zaznamenaných případů odporu pochází z 30. a 40. let třináctého století, období masového zřizování tribunálů v oblasti. Languedoc v té době nemohl tušit, jakých hrůz jsou vyšetřovatelé kacířských nepravostí schopni. Vzhledem k časté podpoře heretických skupin jak místními obyvateli, tak vládnoucími stavy, se otevřený odpor proti novým vlivům, pronikajícím do země, vyložené nabízel. Ačkoliv křížové výpravy proti albigenským skončily, vítězně proti stranu francouzské monarchie, již na sklonku 20. let třináctého století, občasné výpady kacířů,

⁹³ O nich více v LIS, Catharina. a Hugo. SOLY. *Worthy efforts: attitudes to work and workers in pre-industrial Europe* [online]. Leiden: Brill, 2012 [cit. 2016-06-30]. *Studies in global social history*. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10590528> str. 179-185.

⁹⁴ Více v GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 162-200.

především pak katarů, přetrvaly do 40. let téhož století. Zde se také soustřeďuje většina napadení inkvizitorů. Dokonce došlo i k samotnému usmrcení jednoho z nich, Guillaum Arnauda. Žádný jiný inkvizitor rukou languedockých heretiků nepadl. Tím spíše se však stávali terčem útoků, mnohdy smrtelných, inkviziční agenti.

Společně s podrobením si i posledních bašt kacířského odporu se pomalu vytrácí i případy otevřených revolt. Výrazná změna přišla až na sklonku třináctého století, kdy se opět vzedmula část znepokojených heretiků a podnikla sérii výpadů. Nyní ovšem jejich pozornost povětšinou nemířila, jako v předchozích případech na inkvizici, ale na renegáty, opustivší heretické smýšlení a tak potenciálně nebezpečné svým bývalým bratřím. Z toho pramení stále sílící paranoia a určitá míra zoufalosti skomírajícího hnutí, snažícího se vší silou udržet při životě. Celkově vzato, sama kacířská hnutí v minimální míře osnovala proti svým nepřítelům z řad inkvizice přímé konfrontační akce, v rámci skupiny jednali většinou pasivně. Aktivní odpor se soustředil především v menších společenských jednotkách. Zpravidla nelze tvrdit, že by heretici nechtěli spolupracovat v rámci svých hnutí, oni toho většinou ani nebyli s to. Důvodem neschopnosti vytvořit ucelený blok odporu byla nejednotnost heretiků. V případě katarů se jednalo o problém, plynoucí z diferenciací pozic v jejich společenství. *Perfecti*, Dokonalý, již absolvovali *consolamentum*, očištný křest, pohlíželi na řadové *credens*, stále spoutané okovy hříchu, jako na podřadné jedince, prakticky nepatřící do jejich církve. Místo toho, aby tedy Dokonalý představili organizační koncept, vedoucí k stmelení celé skupiny a tím pomohli k její sjednocenosti a lepší vzájemné kooperaci, jednali často pouze na vlastní pěst. Za hlavní důvody neschopnosti uspořádání jednotné struktury lze považovat odpor proti samotné organizaci, pramenící ze základů katarské věrouky, a rovněž vyvstávající možné obtíže při formování sekty, vycházející

z nutnosti setrvávat, především po albigenských křížových výpravách, ve skrytosti podzemní formy společenství.

Začátkem čtrnáctého století, kdy se existence sekty blížila k samotnému konci, se případné snahy o dodatečné vytvoření systematické struktury staly zcela bezpředmětné. Na sklonku éry katarství se poslední zbytky *perfecti* izolovaly a působily pouze v rámci svých dílčích skupin.

Z uvedeného vyplývá, že sektě zoufale scházelo jednotné vedení, jež by jí zvýšilo šance v boji proti inkvizici, potažmo i pouhou šanci na přežití hnutí. Chabá organizace však nebyla průvodním znakem všech sekt.

Při plánování povahy a rozsahu informací, jež vyslychaní sdělí inkvizici, hrály rovněž velmi důležitou úlohu příbuzenské vztahy. Mezi členy kacířských hnutí, především ve vyhrocených situacích inkvizičního teroru, zpravidla nepanovala zdaleka taková důvěra, jako mezi pokrevně spřízněnými osobami. Pomoc a kooperace mezi příbuznými se ve středověké společnosti považovala za nepsaný mravní zákon. Nabízí se premisa výhodnosti využívání daného společenského konsensu i v heretických společenstvích, ke konsolidaci skupiny a obraně proti útlaku a stíhání. Nicméně, hovoříme-li o katarech, jejich ideologie mluvila jasně proti všemu pozemskému, tedy i proti tělu a příbuzenství. Možná výhoda se tak v jejich případě obrátila v absolutně nepřípustnou eventualitu.

Bezpodmínečným dodržováním nauky si kataři uzavřeli řadu cest, sloužících k obraně před nepřátelskými živly.

Vedle pevných pout pokrevních vztahů se život ve středověkých obcích zakládal také na svazcích mezi obyvateli jednotlivých oblastí a místními představiteli světské moci. Pro období, před křížovými výpravami cílenými k vypořádání se s albigenskými, platilo, na četných územích Languedocu, pevné pouto mezi katary a aristokracií. Mnozí příslušníci šlechtických rodů inklinovali ke katarství do té míry, kdy se mnozí z nich stali dokonce *perfecti*. To přirozeně napomáhalo

k získávání dalších stoupenců heretického hnutí. Nicméně druh společného odporu proti inkvizici, plynoucího ze spolupráce vládnoucí aristokracie a poddaných, prakticky neexistoval. Křížácké výboje v zemi, z první poloviny třináctého století, značně zkomplikovaly pozici šlechtických rodů, sympatizujících s katary. Bojem a následnými postihy, plynoucími z prohry, revoltující páni pozbyli tendenci ochraňovat své, jinak smýšlející, poddané.

Z předchozí kapitoly, zabývajících se specifiky Languedockého regionu, víme o poměrně autonomní samosprávě dílčích územních celků, měst a usedlostí. V některých případech, jmenovitě Toulouse, došla situace téměř do bodu, kdy se město dalo přirovnat k území, politicky nezávislém na svém okolí.

Na vsích, kde spolupráce kolektivu probíhala, samozřejmě nepanovala tak uvolněná atmosféra, avšak i zde, čehož dokladem byly mnohé vesnické rady, podílející se na řízení chodu vesnice, můžeme hovořit o nadstandardním, v porovnání se zbytkem tehdejší Evropy, druhu samosprávy, který v nich byl realizován. Samotná spolupráce proti inkvizičním tribunálům probíhala spíše skrytou formou. Lidé ze vsi se spolu usnesli na jednotné výpovědi, reprezentované před výsledkem. Je až nepředstavitelné, optikou dneška, samotné rozhodnutí, dilematu s možnými fatálními následky pro jedince, a pochopitelně pro celou komunitu. Tedy nejen vůle k ujednání, nadto i setrvání v něm. Situace, kdy se jedinec může snadno schovat v davu a osobně profitovat, přičemž druhý na jeho rozhodnutí doplatí, láká mnohé ke zneužití.⁹⁵ Jedná se jen o další důkaz výrazné odlišnosti mezi mentalitou středověkého a moderního jedince. Navíc, venkovské usedlosti projevovaly solidaritu s pronásledovanými katary rovněž materiální podporou, užívanou nejrozumnějšími způsoby, například k podplacení člena

⁹⁵ O fenoménu vězňova dilematu, či podobenství o holubicích a jestřábech, úzce souvisejícím s myšlenkou RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti: o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 2000.

inkvizičního aparátu a následného vysvobození daného heretika ze zajetí.

Bod zlomu opět nastal ve čtyřicátých letech třináctého století, kdy došlo, z pochopitelných důvodů, ke značnému ochlazení vztahu obyvatel vsí a kacíři. Sluší se dodat, že poddaní z vesnic byli často ovlivněni sympatizující místní šlechty. Proto zároveň tím, že došlo v regionu ke změně vládnoucí moci, nebyli lidé tak konstantně motivováni ke spolupráci tímto směrem.

Nejcitelnějším skupinovým odporem lidu proti zasahující inkvizici se pyšnila languedocká města. Především v období začátků působení jednotlivých inkvizitorů, před křižáckým tažením do oblasti, se setkáváme s obzvláště usilovným náporům měšťanstva. Tuhý odpor kladli kupříkladu obyvatelé města Toulouse. Ve třicátých letech odpor výrazně utichl. Nicméně, rebelující měšťanstvo o sobě dalo ještě jednou velice výrazně vědět, a sice na začátku osmdesátých let téhož století, kdy se do hry v Carcassonne, se západem sobě vlastním, zapojil dominikánský řád, přijmuvší poslání vypořádat se s kacíři. *Canus domini* provedli ve městě důkladný průzkum, odkrývající provázanost katarské hereze a vlivných měšťanů. Po zpracování výsledků území zachvátila atmosféra strachu, kde si nikdo nebyl jist, zda nebude stát příští den před inkvizičním tribunálem. Nastalá situace se pochopitelné místním nikterak nezamlouvala, došlo k vytvoření opozičního seskupení, hledajícího podporu u francouzského krále Filipa III. a papeže Honoria IV. U krále se jim nedostalo patřičného přijetí, nicméně jeho následovník, Filip IV., se zachoval znatelně vstřícněji, když vzpurným obyvatelům města zaručil výraznou regulaci zadržování domnělých kacířů. Odted' mohla inkvizice nechat zadržet jedince pouze, pokud se sám přiznal k přečinu hereze, anebo pokud byl domnělý viník prohlášen za kacíře dle *fama publica*.

Pravděpodobně díky oslabení postavení inkvizitorů se, následující období, městem přehnala vlna nevole. Dominikánští

mniši zde byli veřejně hanobeni a perzekuováni místními obyvateli. Při veřejných vystoupeních těchto služebníků inkvizice docházelo dokonce k jejich kamenování. Sám Bernard Gui byl svědkem tohoto počínání, avšak není zcela zřejmé, do jaké míry je právě jeho pohled svázán přesvědčeným životním postojem adorujícím záslušnost inkvizičního počínání a do jaké míry se líčení událostí shodovalo s realitou. Tak či tak, ve výsledku se měšťanstvu povedlo zcela vytlačit inkvizici ze svého města. Bohužel, nadějně vyhlídky pro místní obyvatele na život bez pronásledování kacířství se záhy rozplynuly. Francouzský Filip IV. se, po přechodném období svárů, opět sblížil s papežem Bonifácem VIII., čímž přistoupil k podpoře církevní politiky ve věcech inkvizičních. Tak se v Carcassonne opět přistoupilo ke stíhání nevěřících. Tvrdou rukou zde zasahoval Nicholas d'Abbeville, donutivší místní opozici k citelnému ústupu ze scény.⁹⁶

Právě s carcassonnským inkvizitorem souvisí události, jež znovu zažehly plamen odporu v myslích měšťanstva Languedocu. Horlivost v pronásledování heretiků se nyní přesunula do města Albi, kde příčinlivě vyhledával bludaře, především pak katary, d'Abbevillův známý, Bernard de Castanet. Společně se podíleli na zadržení několika domnělých kacířů, jedince vysoce postavených albigenských měšťanů. Na přelomu století pak byly vyneseny nad odsouzenými rozsudky. Reakce opozice na událost na sebe samozřejmě nenechala dlouho čekat. Vzhledem k situaci, v níž se zrovna nacházel francouzský král, tentokrát opět v rozepři s papežem, z čehož pochopitelně těžila protistrana inkvizice. Biskupství v Albi bylo nuceno zaplatit nemalou pokutu a nadto mu byly omezeny některé kompetence. Podobný postih se týkal rovněž místní inkvizice. Omezená místní církev a její orgány, místní obyvatelé, lačníci po využití nastalé situace, vše směřovalo k eskalaci nekulminovaného napětí, což se také záhy stalo. Oběma městy, zejména pak Carcassonne,

⁹⁶ LEA, Henry Ch. *A history of the Inquisition of the Middle Ages*. New York: Cambridge University Press, 2010, str. 68-69.

zmítaly občanské nepokoje. Situace se dala připodobnit až k rebelii. Roku 1303 se, do silně nestabilního regionu, vypravil sám Filip IV. Francouzský panovník velmi jednal dle momentálního rozpoložení, jež panovalo mezi ním a papežem. Bonifáce VIII. mezitím vystřídal Benedikt XI. Nová persóna na římském stolci dala králi naději na možné urovnání vztahů mezi Francií a Římem, tudíž chtěl situaci podříditi rovněž svůj výstup v Languedocu. Avšak v počáteční fázi své výpravy se Filipovo chování podobalo smírnému s opozicí. Později, po návštěvě Carcassonne dal král jasně najevo, že záležitost inkvizice v oblasti bude řešit až po rozhovoru s novým papežem. Obyvatelé Carcassonne tak, zklamání Filipovým postojem, přestali doufat v kladný zásah monarchy do řešení situace. Carcassonnští se tak pokusili obejít krále a nalézt alternativního uchazeče o jeho místo, který by byl příznivě nakloněn jejich pohledu na řešení celé situace. Nicméně pro svou věc nenalezli dalších spojenců. Pokus o obejítí krále tak skončil naprostým fiaskem a jeho vůdčí osobnosti byly popraveny.

Popsané období, plné nepokojů a zvrátů, zanechalo v Languedocu výraznou stopu. Inkvizice se musela smířit s četnými omezeními své činnosti, nyní byly její kroky bedlivě pozorovány. Můžeme tak mluvit o posledním povstání katarství.

Na rozdíl od předchozích uskupení, těžila města ze svého výrazného vlivu v oblasti. Ten plynul, jak jsme se již zmínili, z poměrně autonomní samosprávy, již oplývala. Nezanedbatelnou roli ve schopnosti rychlého uvedení pohotovostních sil měl aktivní dav měšťanstva, připraven k odvetným útokům proti uzurpátorské inkvizici. Politicky aktivní lid většinou v mžiku podnikl množství dalších sympatizantů. V počtech protestujících se ukrývala síla odporu. V zástupu nespokojených, které nelze, bez povšimnutí, přehlédnout a jejichž aktivní postoj nutil vyšší instance k řešení problému. Jak jsme se přesvědčili, dokázal dav zaujmout jak defenzivní, tak ofenzivní postoj. Na straně měst

stálo také jejich bohatství, jež byli občané ochotni přetavit v zefektivnění nástrojů revolty. Nezanedbatelným prostředkem, nápomocným v úspěšném vedení odporu proti inkvizici, se stala propaganda. Středověk, znalý určitých nedokonalých způsobů masového šíření myšlenek a názorů, je umožnil dokonale využívat především těm, disponujícím prostředky. Mezi nejdokonalejší druhy propagace určitého druhu smýšlení bezesporu patřilo veřejné řečnění. V tom opozici výrazně pomohli členové františkánského řádu, sympatizující s jejich myšlenkami.

Lze tedy pozorovat celkem dvě výrazná ohniska kolektivního odporu, a to ve třicátých letech třináctého století a ke konci téhož století. Je třeba si, vedle již zmíněných specifik, uvědomit fakt, že vedle způsobu odboje měšťanů, se zdokonalovaly i praktiky inkvizice. Ta se později, ve svých vyšetřováních, nezaměřovala na velké skupiny potencionálních viníků, ale, namísto toho si vybírala úzce specifický okruh obviněných. Takové počínání plynulo ze zcela logické premisy, a sice ze znemožnění vzniku potencionálního kolektivního bloku odporu. Vybírání pouze několika vyvolených tak mělo eliminovat příbuzenské i masové tendence, vedoucí k rozpoutání odbojového hnutí. Avšak při přehmatech některých, namátkou Nicholase d'Abbeville, se celé město neváhalo postavit na odpor proti instituci, rozsévající strach a paranoiu a usurpující občanskou svobodu jeho obyvatel.⁹⁷

⁹⁷ GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum, 2008, str. 101-200.

Závěr

Již od samotného počátku vzestupu církve probíhal nekončící souboj mezi ní a světskou mocí. Obě dvě ramena vládnoucích složek, ocitajících se na nejvyšších příčkách společenství, se snažily usurpovat si co největší vliv v tehdejší světě. Ačkoliv vládci středověku se většinou těšili veřejné úctě, plynoucí z jejich postavení, k posílení své autority, využívali rovněž množství vynucovacích prostředků. Nicméně církev se stávala v tomto boji světské moci nerovným soupeřem. Na své straně totiž měla neskutečně silný nástroj, a sice spásu člověka. V její kompetenci se ocitala rozhodnutí, které prohřešky odejmou člověku šance na posmrtný život. A právě víra a naděje na lepší vyhlídky po pozemském strádání, znamenaly pro většinu lidí hnací motor a především smysl života.

Církev tedy třímala v rukou silnou zbraň. Avšak v některých případech byla nucena se světskými panovníky spolupracovat. Jelikož duchovní instituce, vlivem kněžského svěcení jejich členů, nemohly provádět exekuční výkony, jednalo se zejména o případy nejtvrdějších trestů inkvizičních, kdy musel být viník předán příslušným světským úřadům, které následně trest provedly.

Výrazný problém nastal se zvyšující se mírou světských kompetencí duchovních a církevního majetku. Biskupové a kněží se, více než o vnitřní rozvoj a vedení věřících, soustředili na správu hmotných statků a rozličné povinnosti, plynoucí z nově nabytých funkcí. Rovněž se, mezi duchovenstvem, ve značné míře rozvinul morální úpadek. Nebylo výjimkou, že si duchovní tajně zakládali rodiny a holdovali prostopášnému životnímu stylu. Nutně tak musela přijít negativní reakce veřejnosti i některých členů kléru. Takto oslabených církevních pozic rovněž hojně využívali představitelé světských vládnoucích vrstev, nespokojených s církevním vlivem ve svých oblastech.

Citelný úpadek části kléru představoval určitý paradox, vzhledem k nauce, kterou církev hlásala a vyžadovala po všech věřících. Jedinec ve středověku představoval součást všeobecného křesťanského společenství. Jeho hlavním úkolem měl být ctnostný život, okleštěný od pozemských rozkoší a směřování veškerých aktivit pro blaho celku. Oproti předchozím dějinným etapám znamenala část lidské podstaty, tělo, nedokonalou a hříšnou realitu, vězení jeho druhé, dokonalé složky, duše. To zapříčinilo rozvoj asketického způsobu života, vycházejícího z předpokladu negace tělesných potřeb a požitků, ku prospěchu čistoty a zdokonalení duše, mající být připravené pro následující posmrtný život. Popření tělesnosti mělo však neblahý účinek na kulturní život ve středověku.

Vedle reakce mnohých významných věřících na dekadenci života duchovních, se rozmáhala nová vlna kacířských hnutí. Mezi nejvýznamnější na Západě, v období vrcholného středověku, patřily skupiny valdenských a katarů. Obzvláště kladný ohlas měla hereze v oblasti jižní Francie, známé rovněž jako Languedoc. Zde se, vlivem poměrně svobodomyšlné aristokracie, umožňující samostatný rozvoj měst a přilehlých oblastí na územích pod jejich nadvládou, těšilo, zejména katarství, značné popularity. Pro tamější vládce znamenalo učení této hereze značné výhody. Nezatracovalo totiž, na rozdíl od církve, využívání moci, pramenící z postavení vládnoucích vrstev.

Nicméně odpor v Languedocu byl nakonec zlomen a kacířství zde systematicky potlačováno. Inkvizice v jihofrancouzské oblasti propracovala svůj systém stíhání, usvědčování, vyslýchání a trestání kacířů k naprosté dokonalosti. Vlivem relativní svobody, jakou disponovala, do jisté míry vytvářela svou realitu, šitou na míru jejím představám. Inkvizitoři často disponovali pouze svou domněnkou, kterou potřebovali uvést v život. Vzhledem k propracované soustavě technik, sloužících k vynucenému přiznání, se jejich předpoklad stal pravdivým

faktem. To dopomohlo prakticky k vymýcení katarů z oblasti její působnosti.⁹⁸

Ačkoliv lze obdivovat zanícení, promyšlenost a efektivitu inkvizičního počínání, je nutné si uvědomit, že celý hon na kacíře byl podnícen strachem církve, jež se bytostně obávala ztráty svého postavení. Nicméně represivní způsob, za účelem udržení pozic, které zastávala, jí sice částečně dopomohl k zamezení pádu, nicméně v budoucích obdobích nenávratně poškodí její renomé.

⁹⁸ Tamtéž, str. 297-301.

Použitá literatura

Prameny

BERNARDUS, Guidonis. *Practica inquisitionis heretice pravitatis* *. Paris, 1886.

Bible: překlad 21.století. 1. vyd. Praha: Biblion, 2009, 1564 s. ISBN 978-80-87282-00-7.

EYMERICH, Nicholas. *Directoruim inquisitorum F. Nicholai Eymerici Ordinis Praedicatorum, cum commentariis Francisci Pegñae sacrae theologiae ac iuris utriusque doctoris*. Venice, 1595.

GIVEN, James Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*. 1. vyd. Neratovice: Verbum, 2008, 351 s. ISBN 978-80-903920-0-7.

Odborná literatura

BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid: panovníci a jejich lid v evropském středověku*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, 345 s. ISBN 80-7277-014-4.

BRENON, Anne. *Kataři: život a smrt jedné křesťanské církve*. 1.vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 182 s. ISBN 80-85959-85-2.

Cluny a ostatní středověké mnišské reformy. Praha: Čeští benediktini, 1998, 83 s. Benediktinské sešity.

GILLES, Anthony E. *Lidé víry: příběh středověké církve*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, 184 s. ISBN 80-85282-74-7.

GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.-20. století)*. 2.vyd. Praha: Svoboda, 1982, 388 s.

HROCH, Miroslav a Anna SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. 1.vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987, 325 s.

HROCHOVÁ, Věra. *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 255 s.

LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. 1.vyd. Praha: Argo, 2000, 598 s. ISBN 80-7203-291-7.

LE GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. 1.vyd. Praha: Argo, 1998, 329 s. ISBN 80-7203-074-4.

LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2.vyd. Praha: Vyšehrad, 2003, 319 s. ISBN 80-7021-682-4.

LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. 2.vyd. Praha: Vyšehrad, 2005, 702 s., [8] s. barev. obr. příl. Kulturní historie. ISBN 80-7021-808-8.

LE GOFF, Jacques. *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2014, 89 s. ISBN 978-80-246-2784-7.

LEA, Henry Charles. *A history of the Inquisition of the Middle Ages*. 2 vyd. New York: Cambridge University Press, 2010. 587 s. ISBN 978-1-108-01484-7.

LIS, Catharina. a Hugo. SOLY. *Worthy efforts: attitudes to work and workers in pre-industrial Europe* [online]. Leiden: Brill, 2012, 664 s. [cit. 2016-06-30]. Studies in global social history. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10590528>

MAXWELL-STUART, P.G. *Witch Beliefs and Witch Trials in the Middle Ages Documents and Readings*, 1.vyd. London: Continuum International Pub. Group, 2011, 228 s. ISBN 978-144-1128-058.

MOLNÁR, Amedeo a Rudolf ŘÍČAN. *Dvanáct století církevních dějin*. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. Kalich, 537 s. ISBN 80-7017-060-3.

MOLNÁR, Amedeo a Marie MOLNÁROVÁ. *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*. 2., rozš. vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991, 399 s. ISBN 80-7017-384-x.

NICOLLE, David. *Třetí křížová výprava 1191: Richard Lví srdce, Saladin a zápas o Jeruzalém*. 1.vyd. Ilustroval Christa HOOK. Praha: Grada, 2008, 96 s. Válečná tažení. ISBN 978-80-247-2382-2.

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. I. díl. Praha, 1888, 1035 s.

PEJŠKA, Josef. *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*. Svazek 1, Ústavní právo církevní. Obořiště: nákl. vlastním, 1932. 255 s.

PHILLIPS, Jonathan. *The Fourth Crusade and the sack of Constantinople*. New York: Viking, 2004, 374 s. ISBN 0670033502.

RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti: o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. 1.vyd. Praha: Portál, 2000. 295 s. ISBN 80-7178-351-X.

SIMONS, Walter. *Cities of ladies: Beguine communities in the medieval Low Countries, 1200-1565* [online]. Philadelphia [Pa.]: University of Pennsylvania Press, c2001, 335 s. [cit. 2016-06-29]. The Middle Ages series. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10491939>

SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: antika a středověk*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, 427 s. ISBN 978-80-247-3719-5.

THOMSETT, Michael C. *The Inquisition: a history*. Jefferson, N.C.: McFarland, 2010, viii, 282 s. ISBN 07-864-4409-6.

Encyklopedie a slovníky

LE GOFF, Jacques a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008, 935 s. ISBN 978-80-7021-917-1.

PODLAHA Antonín. *Český slovník bohovědný*, V. díl, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1930, 448 s.

Elektronické zdroje

<<http://www.britannica.com/biography/Francis-II-Holy-Roman-emperor>> [cit.2016-02-17]

<<http://www.britannica.com/biography/Lothar-II-king-of-Lotharingia>> [cit. 2016-02-16]

<<http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/einhard.asp>> [cit. 2016-02-16]

Summary

The medieval period characterized by tough struggle between the secular and ecclesiastical powers. Both may be trying to get as many resources to control the medieval community. Although they were constantly in dispute, they also collaborate together. We see that, for example, in connection with the Inquisition. In order to be executed ecclesiastical judgment must be convicted passed secular power. Only that could have done the maximum penalty, execution. In the High Middle Ages, there was a decline of the Church. That's why there was a new wave of heresy. It was more organized than in the past. The new movement, especially the Cathars, got the high-quality background facilities in the south of France, Languedoc. Here they had the support of the local nobility and burgess. It was a beneficial cooperation on both sides. Church did not like this cooperation. And soon this place of resistance was attacked the Church and the government of the country. The rebellion was suppressed. The Inquisition worked in this area after that. Must add that was very successful work. Soon Inquisition completely wiped out local heretic.

Single human had in the Middle Ages difficult position. He had unconditionally belong to the Church and had to live according to its dogma. This meant that he had to renounce pleasures of the body. Although the church has applied such regulations, many priests and bishops did not live according to them. Heretics protested against this decline. The protest also came from the sides of influential church leaders. Church responded by many reforms, but also uncompromising repression of critics.